

COMENTARIU

Anexa XII

Psihism animal și psihism uman în perspectivă evoluționistă din manuscrisul Zece mari sindroame ale psihopatologiei, 2021

2025

Psihologia evoluționistă stimulează o regândire a infrastructurii psihismului uman, care să fie utilă configurării unui model coerent al acestuia. Tradiția psihologiei occidentale a afirmat de la început – prin Aristotel - existența unui psihism la animale (lipsit de unele atribute ale celui uman)...dar.. în perioada Modernității Europei dualismul lui Descartes a negat psihismul animalelor (considerate ca simple automate). În sec XIX Darwin formulează tema derivării psihismului uman din cel animal în perspectivă evoluționistă, invocând selecția naturală (și sexuală) ca factori dinamizatori ai acestui proces, mediat genetic. În sec. XX, după elaborări mai ample în studiul geneticii și antropogenezei, această problemă a fost reluată, acceptându-se că și la oameni s-ar putea accepta o parțială transmitere genetică de tip „modular,, (prin intermediul unor rețele neuronale din creier). a unor predispoziții de a răspunde specific la unii stimuli ambientali; desigur, în cadrul „lumii umane,, și a fenomenologiei psihismului uman. Astfel de „structuri cerebrale,, de susținere a unor funcții psihologice specifice, au fost circumscrise pentru : - structuri cerebrale ce stau la baza relaționărilor cu alte persoane („creierul social,,).. și acțiunea cu scop („funcțiile executive,,).. montarea stărilor dispoziționale afective (anxioase, agresive, de inhibiție depresivă de relație expansivă)..cele ale autopercepției delimitative (schema corporală) și autoevaluative. Pentru psihismul uman un rol deosebit îl joacă limbajul său specific, care și el are structuri cerebrale ce-l susțin (limbaj care se învață,, aproape spontan, prin simpla maturare în mediu interpersonal lingvistic). Aparte la psihismul uman, e mai ales capacitatea sa de a opera pe modele meta-representative (imaginativ probabiliste și abstract conceptuale).

Pe parcursul antropogenezei, se consideră că un mutație crucială s-a produs în urmă cu aprox 70-50 de ani, când homo sapiens, având deja un limbaj specific destul de elaborat, a început să opereze cu „entități abstracte,, (sufletele strămoșilor morți și strămoșul totemic...elemente de schimb comercial - echivalent a viitorilor bani etc)

O înțelegere a organizării și funcționării specificului psihismului uman nu e posibilă fără a se ține cont de specificul lumii umane ce s-a organizat după neolitic. Lume în care, rețele de persoane conștiente sunt angrenate în practici instituționalizate, ghidate de norme și valori; în care logosul (limbajul specific uman) întreține un plan narativ teoretic abstract. Psihismul uman se cere înțeles și ca „introjectând,,...ca preluând coordonatele ansamblului lumii sale umane (alte persoane, instituțiile normele, valorile.. logosul),,,astfel încât motivațiile sale..

precum și deciziile și acțiunile.. sunt corelate cu această inserție în lumea sa umană.

12. ANEXA

Psihismul uman în perspectivă evoluționist culturală.

1. Psihism animal și psihism uman. Psihologia evoluționistă

Faptul că psihismul e comun omului și animalelor a fost sesizat încă din antichitate de către Aristotel, cu precizarea că ultimul e caracterizat prin *nous* – intelect. După Renaștere, dualismul lui Descartes a negat psihismul animalelor, considerate ca simple automate. Psihologia experimentală din sec.XX, atât prin doctrina comportamentalistă cât și prin cea configuraționistă a reactivat ideea că mare parte din funcțiile psihice ale omului pot fi studiate la animale: atenția, percepția, memoria, învățarea, decizia în condiții de risc, emoțiile, atașamentul etc. S-a dezvoltat apoi o psihologie animală care a căpătat importanță deosebită odată cu etologia, disciplină ce studiază comportamentul animalelor în mediul lor natural de viață. S-a evidențiat astfel complexitatea comportamentelor etichetate tradițional ca instinctive mai ales la vertebratele superioare, cum ar fi: - perioada de rut, implicând ritualurile de curtare și lupta pentru poziția alfa a masculilor; - delimitarea teritoriului; - amenajarea locuinței, creșterea și instruirea puilor, inclusiv comportamentul de joc; - strategiile de căutare a hranei, de atac, apărare, evitare, asigurare;- comunicarea intraspecifică, etc. S-a stabilit apoi că o serie de comportamente de tip instinctiv și cognitiv sunt transmise genetic, astfel încât ele să se manifeste la o anumită vârstă, când e predictibil (dar și necesar) să întâlnească în mediu anumiți factori (stimuli informativi) care „impregnează” individul; și dau astfel contur definitiv respectivului comportament, devenind ulterior declanșatorii acestuia.

Evoluționismul lui Darwin s-a reactivat în sec. XX după ce s-au realizat importante progrese în genetică. Treptat a ajuns în prim plan ideea că prin selecția naturală și sexuală s-au reținut nu doar caracteristicile corporale, morfologice, care susțin performanțele; ci, mai ales, modele comportamentale adaptative. Comportamentele ce se dovedesc utile pentru hrănire, salvare, multiplicare, sunt susținute de anumite rețele neuronale care se constituie în „moduli psihocerebrali”. Aceștia sunt suportul modelelor de comportament adaptativ. Selecția și transmiterea genetică transgenerațională a modurilor s-ar realiza pe calea genelor ce susțin formarea encefalului. Ne plasăm acum la un nivel al evoluției ființelor vii în care existența, supraviețuirea și progresul indivizilor și a speciilor, cade tot mai mult în sarcina prelucrării informațiilor de către sistemul nervos central. Evoluția în această direcție susține teleencefalizarea, creierul devenind tot mai complex, astfel încât la antropoide și la om întâlnim un encefal „triun” (în formularea lui McLean), ce conține un strat „reptilian”, unul „mamilar” și unul „neomamilar”.

Ideea „modulilor psihocerebrali” prin intermediul cărora se selectează și se transmit - inclusiv la om - comportamente adaptative, a fost lansată în 1980 de către Fodor. Inițial, moduliile aveau în vedere susținerea de către structuri neurocerebrale precise a unor comportamente bine determinate, încapsulate, care se declanșează cvasiautomat și funcționează relativ rigid, consumând puțină energie. Iar absența lor ar determina un deficit specific. Acest model a fost apoi nuanțat, avându-se în vedere și scheme comportamentale care nu susțin decât coordonatele de bază a unor domenii de comportament adaptativ. Iar manifestările efective pe care individul le va dezvolta, se determină într-un tot mai important procent prin învățare și prin decizie conjuncturală, în funcție de parametrii situaționali. Se configurează astfel ideea că, direcția evolutivă a complexificării comportamentului psihic al animalelor, are în vedere rezolvarea situațiilor problematice prin operare pe modele ale realității situaționale date, care sunt confruntate cu datele extrase din memorie. Modele în cadrul cărora, problema pe

care o ridică percepția unei situații actuale, - înțelegerea datelor informative nemijlocite - e proiectată pe fondul unei reprezentări mai ample a lumii cunoscute. Reprezentare conturată atât prin informațiile genetice cât și prin experiența câștigată și depusă în memorie, care e împărtășită cu congenerii.

Perspectiva psihologiei evoluționiste a fost aplicată apoi și în studierea primatelor și a maimuțelor antropoide. La acestea din urmă s-a evidențiat și rolul important pe care-l joacă sociabilitatea, relațiile interindividuale, cele din grupurile mici și lărgite (până la 70 indivizi). Ansamblul acestor date au fost parțial transpuse și în studierea psihismului uman. La om apar însă multiple noi aspecte.

Principalele coordonate specifice ale psihismului uman au fost deja menționate. În primul rând, condiția generală pe care o introduce limbajul narativ critic, care instituie un mediu de cunoaștere teoretică ce reduplică realitatea fizico-biologică, asigurând pentru fiecare psihism individual o instanța metareprezentatională, bazată, desigur, pe memorie. Instanță ce permite operarea pe modele probabiliste abstracte a situației date. Apoi, caracteristice pentru psihismul uman sunt și funcții cognitive executive, ce susțin comportamentele cu scop, cu obiectiv de atins în viitor; în raport cu un scop și după un proiect cu mai multe variante. Și, de asemenea, cogniția socială și relaționare interpersonală, asigurată de „creierul social”. Cogniția socială, funcțiile executive și limbajul narativ au constituit un triunghi funcțional, ce a redimensionat psihismul uman. Psihism ce a ajuns să se integreze tot mai mult în structurile socio comunitare, practico teoretice instituționalizate, ce funcționează ghidate de norme și valori. Dar schema neuromodulară de transmitere a competențelor adaptative de bază nu a dispărut. Ea a fost conturată prin felul în care Chomsky a interpretat, în anii 80 ai sec.trecut, achiziționarea limbajului de către copil.

Transmiterea modular cerebrală a capacităților lingvistice ale copilului se bazează pe dezvoltarea anumitor zone ale cortexului cerebral fronto temporal. Dar suportul asimilării și practicării limbajului ar consta într-o „gramatică de

profundime”; adică o structură logico sintactică (și de suport semantic) generativă, valabilă pentru toate limbajele umane. Copilul ce crește într-un mediu lingvistic determinat, odată cu însușirea prin imitare a diverselor praxii, asimilează și practicarea limbii culturii în care crește. Și aceasta fără a se concentra asupra exersării efective și fragmentare a secvențelor ei constitutive. Însușirea și practicarea limbajului se decantează, „se agregă” pe baza activării structurilor neuropsihice ale copilului din această ambianța lingvistică; desigur, în limitele capacităților performative ale creierului său, prin jocul imitării și interacțiunii cu adulții.

Un model similar poate fi avut în vedere și pentru achiziționarea structurii funcțiilor executive și a celor ale cogniției sociale. Pentru aceasta din urmă Baron-Cohen a inventariat o suită de moduli psihocerebrali bazali, ce ar intra succesiv în funcție conjugându-se; astfel încât, la trei ani să se închege capacitatea mentalizării. Inițial ar apare privirea ațintită ce detectează intenționalitatea celuilalt; apoi: privirea conjugată cu a mamei, reprezentativitatea ce susține recunoașterea în oglindă și imitarea cuiva care nu e prezent (la 18 luni). Pe parcurs ar intra în joc apoi un modul al detectării emoțiilor, ce susține empatia și se conjugă cu atașamentul. În sfârșit, toate acestea se articulează în jur de 3-4 ani pentru a constitui capacitatea de cogniție socială a mentalizării (ToM). Prin mentalizare, copilul resimte că are un corp și un eu propriu, cu o proprie identitate și agenție, prin intermediul căreia intuiește, doar percepându-l pe altul ce intenții și evaluări are acesta în situație. Privitor la interpretarea genezei capacității de mentalizare există și alte interpretări, dar tradiția modularității nu este complet ignorată.

Tema modularității neuropsihice prin care se transmit genetic disponibilități comportamentale adaptative, se păstrează deci și pentru psihismul uman, într-un sens nuanțat însă. „Pachetul modular” cu care copilul se naște conține, desigur, programele psihocorporale bazale ale psihismului animal (oscilația veghe/somn cu

vis, pulsivitatea de investigare a ambianței, percepție vizuo-spațială, reactivitatea emotivă și dispozițională, reglare alimentară, erotismul și comportamentul sexual, teritorialitatea etc.). Dar rețelele neuronale modulare ale creierului uman includ în plus, așa cum s-a menționat mai sus:

- Disponibilitatea de a-și însuși și exercita limbajul narativ critic și variate coduri semiotice structurate gramatical semantic.

- Grupajul funcțiilor executive ce susțin acțiunea cu scop, rezolvarea de probleme și căutarea activă a informației.

- Cognația socială interpersonală și atașamentul, prin care subiectul se introjectează imaginile altora cu care se află în relație afectivă, cu autoproiectarea subiectului, ca personaj, în scenarii relaționale, pe o diagramă intim/public.

- Stări dispoziționale de ordin general pragmatic, interpersonale și incluzând autovalorizarea: euforie expansivă și megalomană, retragerea depresivă autodepreciativă, încordare anxios suspicioasă etc.

- Autoperceperea și autoreprezentarea propriei corporalități, ca sediu al sinelui intențional reflexiv. Corporalitate prin care subiectul se raportează activ la situațiile actuale, alți și lume în general; dar care e resimțită și ca centrul inițiativelor și deciziilor agenției sale, ca loc în care se află mintea sa, zonă în care se plasează amintirile sale intime și cunoștințele sale generale. Corporalitate ce-i apare, astfel, ca nucleul și baza personalității sale conștiente.

Condiția relațională a psihismului uman depășește raportarea perceptivă la ambianța fizico biologică nemijlocită, ea desfășurându-se pe coordonatele unei „lumi umane”. Aceasta se manifestă ca o instanță metareprezentatională teoretic culturală, susținută de limbajul narativ critic și de intersubiectivitatea oamenilor angrenați în practici instituționalizate, ghidate de norme și valori. Lumea umană e populată de artefacte produse de om, conținând însă și entități fictive (zei, eroi, simboluri, valori de schimb). În mediul ei se desfășoară narațiuni mitico sacrale,

istorii și povești, discursuri științifice asigurate logico matematic și speculați asupra fundamentelor.

Existența persoanei conștiente, centrată de sinele său încorporat intențional reflexiv, autogenerativ și sintetizator se derulează prin continua raportare a acestuia la problematica actuală.

2. Câțiva parametri ai antropogenezei și psihismul uman; funcțiile executive și cele ale cogniției sociale.

Procesul antropogenezei este evaluat ca începând cu aproximativ două milioane ani în urmă, perioadă în care s-au succedat mai multe specii de antropoizi și de reprezentanți ai speciei „homo”. În urmă cu 300.000 ani speciile de oameni despre a căror existență avem dovezi, se pare că erau destul de asemănătoare, răspândite fiind în Africa și Eurasia. Până la urmă însă se impune specia homo sapiens, apărută de cu aprox. 150.000 ani în urmă în sud vestul Africii. Aceasta se răspândește pe toate continentele, după ce în urmă cu aprox. 70.000 ani ar fi parcurs o revoluție cognitivă. Celelalte specii de homo dispar, iar sapiens trece, în urmă cu aprox. 10.000 ani la agricultură și sedentarism; și apoi la scris, diferențiere socială ierarhică, imperii, bani, cultură, istorie. Pentru ca în urmă cu 500 ani să înceapă o revoluție științifică, urmată de una industrială, care se continuă cu actuala condiție post modernă. Acesta ar fi rezumatul.

La specia homo, se poate constata continuarea unei tendințe ce se evidențiază pe întreg filonul evolutiv al mamiferelor superioare și primatelor, în direcția celor antropoide, în sensul creșterii volumului creierului și a dezvoltării stațiunii bipede. Aceasta din urmă, care la nivelul lui homo se definitivează, permite privirea conjugată pe fundalul orizontului și utilizarea mâinii, nu doar pentru gestică (conjugată cu fața), ci și pentru prehensiune, manipulare și operații tot mai precise asupra obiectelor. Odată cu conjugarea dintre privirea centrată și mână, omul începe să producă unelte și să dezvolte funcțiile cognitive executive.

Rasa umană se va caracteriza prin producerea și utilizarea uneltelor, inițial confecționate din lemn și piatră. Unelte folosite pentru obținerea și prelucrarea hranei; apoi și pentru confecționarea de îmbrăcăminte, obiecte de podoabă, picturi, sculpturi, locuințe, clădiri de cult. Dar și pentru război. Alt aspect al manipulării naturii înconjurătoare îl reprezintă utilizarea focului (începând din urmă cu aprox. 300.000 ani) pentru încălzire, apărare, lumină și prepararea hranei. Iar în final, pentru prelucrarea minereului metalifer, cu realizarea din metale a unor unelte, arme, podoabe și obiecte de cult. Producerea și utilizarea uneltelor pentru obținerea obiectelor și unor obiective specifice, a susținut dezvoltarea în creierul uman a unui grupaj de „funcții executive”, care concură la realizarea unei acțiuni ce are un scop mai mult sau mai puțin îndepărtat.

În rezumat, funcțiile executive se referă la următoarele. În raport cu o situație problematică dată, subiectul își fixează un obiectiv și elaborează proiecte de rezolvare a acestuia prin etape succesive. Proiectul ține cont de parametrii situației, avansând ipoteze de rezolvare a problemei, în funcție și de resursele disponibile. Urmează faza deciziei și a implementării unuia dintre proiecte, cu evaluare continuă prin informație inversă a desfășurării acesteia, a etapelor parcurse și a eventualelor noutăți. Deseori acțiunea se realizează în colaborare cu alții, fiind necesară acordarea reciprocă a proiectelor individuale într-unul comun. E nevoie de flexibilitate în raport cu informațiile noi, uneori proiectul inițial trebuind să fie reconfigurat. Întreg procesul acțiunii realizatoare pe care o susțin funcțiile executive, presupune un „centru de comandă” al agenției proprii, care-și asumă coordonarea și controlul și menține direcția operațiunii până la atingerea țelului. Esențială e și operarea continuă pe modele probabilistice ale realității, fapt susținut de limbajul narativ critic și de „instanța teoreticului”, pe care acesta o induce. Realizarea acțiunilor cu scop pe baza funcțiilor executive ale creierului presupune o continuă prelucrare orientată a informațiilor. A celor din ambianța percepută, a celor furnizate de către alte instanțe umane, a celor obținute din

propria memorie, a informației inverse privitoare la parcursul acțiunii realizate prin propriul corp, cu evaluarea etapei în care s-a ajuns. Obținerea informațiilor este ea însăși un proces activ, care exprimă caracteristicile intențional reflexive ale psihismului. Chiar și simpla percepție a unui obiect sau a unei situații necesită o activă filtrare și prelucrare a informațiilor, realizată în etape. La un prim nivel, funcționează un filtru atențional ce elimină cvasiautomat informațiile neimportante în raport cu obiectivul intențional; ierarhizându-le pe celelalte în funcție de importanța lor. Iar la un nivel ulterior, datele perceptive sunt structurate ierarhic de către subiectul intențional, în vederea configurării unei forme semnificante; care e interrelaționată cu altele, plasate pe un fundal accesibil. Acest proces de ierarhizare a informațiilor după principiul unei „coerențe centrale” funcționează și în direcția urmăririi scopului unei acțiuni.

Realizarea unor acțiuni cu scop după modelul girat de „funcțiile executive” se poate desfășura cu diverse obiective individuale. Sau în parteneriat, ca de ex. : realizarea unui artefact manufacturat sau a unui eveniment, a unei comunicări, clarificarea unei situații (eventual relaționale), rezolvarea unei probleme, obținerea unei informații etc. Mediul de desfășurare este atât cel al ambianței fizico biologice cât și cel lingvistico teoretic, specific lumii umane.

Atât mamiferele superioare cât și maimuțele antropoide sunt ființe cu important potențial de relaționarea socială diferențiată. Pe lângă grupul familial, mai restrâns sau mai lărgit, unele dezvoltă relaționări în grupe mai mari, care-și împart un teritoriu și care pot ajunge la 70-80 indivizi.

Antropogeneza etalează o structură tot mai complexă a relaționărilor sociale intraspecifice. Aceasta se corelează și cu nașterea prematură a progeniturii, condiționată de faptul că stațiunea bipedă nu permite ca oasele bazinului femeii să crească în ritm paralel cu volumul tot mai mare al capului speciei homo.

Caracteristica hominizilor de transmiterea genetică după modelul K (constând din nașterea a puțini pui dublată de un pronunțat investment parental)

este astfel mult amplificată. O lungă perioadă de maturare a copilului și deci a creierului acestuia se petrece extrauterin, în strânsă interacțiune cu mama și familia lărgită, cu deschidere față de stimulările evenimențiale umane și de informări educative. Deja la antropoide, un număr tot mai mare de indivizi gravitează în jurul acestui copil născut prematur, ajutând-o pe mamă în hrănirea și educarea sa; astfel încât el crește în mijlocul unei ample rețele sociale.

În cazul omului, în acest context se dezvoltă o formă aparte a relației de atașament, care în principiu, e de fapt specifică tuturor mamiferelor. Psihismul incipient – și deci creierul aflat în plină dezvoltare și maturare al copilului uman – intră în rezonanță cu psihismul matern, comunicând cu acesta inițial prin expresivitatea feței și privire. Imagoul matern este asimilat, introjectat în psihismul copilului, printr-un model special de relaționare (denumit de Bowlby „internal working model”). În primii trei ani se dezvoltă, în contextul maturării creierului, al interacțiunii cu mama și ceilalți îngrijitori, al achiziției limbajului și altor funcții psihice integrative, o funcție a cogniției sociale ce a fost denumită „mentalizare” (sau Theory of Mind – ToM). Copilul de 3-4 ani devine capabil să intuiască situațional, procesele intenționale, atitudinile, dorințele și credințele ce sunt prezente în mintea altora. El își dă seama că alții au propria lor minte, diferită de mintea sa, de dorințele, intențiile, opiniile și acțiunile pe care le inițiază el însuși. Desigur, atașamentul față de alte persoane se menține întreaga viață, cu diferențierea dintre cei intimi și apropiați sufletește, persoanele oficiale și cele străine. Dar, concomitent operează și cogniția socială, ce are la bază „creierul social”, prin care el identifică trăirile altora, credințele și intențiile lor în raport cu sine și alții. Cogniția socială stă la baza configurării poziției propriului sine în cadrul evenimentelor relaționale ce se derulează, a scenariilor dramatice în care subiectul se simte angrenat, alături și împreună cu alții.

Orice om este implicat în permanență, nu doar în mai multe proiecte de acțiune realizatoare, ci și în variate preocupări de clarificare a relaționărilor și a identității sale sociale.

3. Revoluția cognitivă a lui homo sapiens, limbajul narativ, realitățile fictive și personajele; dimensiunea practico teoretică a umanității istoriei culturale

Se consideră că revoluția cognitivă realizată de homo sapiens în urmă cu aprox. 70.000 ani, care a făcut din el unica specie umană ce a supraviețuit și a generat omul cultural al istoriei, se bazează pe trei aspecte ale narativității limbajului articulat, ce s-au dezvoltat în această perioadă: - Privitoare la rezolvarea în comun de probleme practice de către mari grupuri. – Privitoare la comentarea evenimentelor și indivizilor umani, fapt ce presupune evaluări și caracterizări, introducând condiția de personaj uman. - Privitoare la situații și entități, mai mult sau mai puțin fictive, în care omul crede; fapt ce deschide câmpul comportamentelor magico religioase, a credinței în mituri, în ființe și realități supranaturale, în instituții supraindividuale și valori de schimb etc. Pe acest fundal se pot desfășura, ca într-un mediu sau ca pe un suport special, operații în „instanța teoreticului”. În perspectivă strict individuală limbajul narativ critic amplifică enorm instanța modalităților metareprezentationale, pe care se pot opera rezolvări de probleme folosind eventualități. În acest plan subiectul se autoreprezintă și pe sine ca personaj, în scenarii relaționale, alături de persoane reale și fictive. Prin instanța sa metareprezentatională subiectul se articulează de planul teoretic (narativ) al lumii sale umane și devine capabil de judecăți abstracte, cu operatori simbolici.

Hipersociabilul homo sapiens, bazat pe limbajul său narativ care-l orientează spre scenarii metareprezentationale posibile și spre credința în entități supranaturale, se manifestă prin acțiuni ghidate de norme și valori.

Comportamentul animalelor, inclusiv cel ce se întâlnește la antropoide și la specia homo în fazele inițiale ale antropogenezei, se bazează pe mesaje genetice, rezumate în genomul transmisibil sexual. Baza pentru comportamentul specific a lui homo sapiens nu mai e însă în gene, ci în nucleul normativ, care susține practicile instituționalizate supraindividuale. Normativitatea e formulată în esența ei lingvistic, predominant deontic, stabilind ceea ce e obligatoriu (valoric), interzis și permis într-o socio cultură dată. Iar sursa și centrul acestei normativități deontice se plasează, pentru omul arhaic, în jurul instanței mitico sacrale, prin care se face apel la zeii transcendenți. Puterea lumească supremă se revendică și ea de la cea zeiască, de pe vremea codului lui Hamurabi și până la ultimii regi actuali. Eliade argumentează cu nenumărate exemple că fiecare acțiune umană importantă, de la munca pământului și pescuit la actul sexual, se cerea realizată de către omul arhaic prin raportarea la un model arhetipal, efectuat inițial de un strămoș sau un erou mitic. Deci, trimițând la narațiunea mitică.

Funcții ale limbajului narativ în psihismul uman

Într-o recentă prezentare succintă a istoriei omenirii, Harare rezumă revoluția cogniției realizată de homo sapiens odată cu limbajul narativ prin comentarii de tipul următor.

În rezolvarea de probleme practice, limbajul narativ permite utilizarea informațiilor din trecut pentru acțiunea în viitor a unor comunități umane. De ex. un individ povestește grupului cum a observat dimineața un leu care a luat urma unor mamuți și a localizat direcția de deplasare a acestora; a doua zi grupul poate organiza o expediție pentru alungarea leului și înconjurarea mamuților.

În relaționarea socială, narativitatea permite discuția între doi sau mai mulți indivizi despre altul neprezent, care astfel e evocat, comentat și caracterizat. Se poate decanta astfel pe această cale o opinie caracterizantă a grupului, față de membrii săi, importantă pentru ocuparea pozițiilor ierarhice. Evocarea altora neprezenți, funcționează nu doar în vederea comentării și caracterizării ci și ca reamintire. Prin aceasta se deschide calea cultului strămoșilor; iar apoi a legendelor, epopeilor și istoriilor. Limbajul narativ permite și organizarea socială la scară largă. De ex, pentru homo sapiens de pe vremuri, posibilitatea de a organiza o expediție a unui grup uman care să înconjoare o turmă identificată de cai, ce sunt hăituiți apoi spre o strâmtoare, unde-i așteaptă un grup pregătit din timp. Acesta îi masacrează, asigurându-se astfel comunității o mare cantitate de carne și piei.

Prin limbajul narativ devine posibilă apoi – și în mod esențial - referința la semnificații și entități ce depășesc realitatea fizico-biologică percepută nemijlocit situațional, fiind astfel „supra-naturale”. Astfel sunt de exemplu spiritele strămoșilor morți, spiritul sau sufletul unui animal – ce poate deveni un totem. Grupul va putea crede, de exemplu că „leul este spiritul protector al grupului nostru”. Se pun astfel bazele „lumii specific umane”, care, chiar dacă este analoagă lumii ambiante percepute, se definește doar în plan narativ teoretic, susținută de limbaj. Iar în acest plan pot apare variate entități fictive, dar operaționale pentru oamenii ce cred în ele. Această instanță a „teoreticului” ce vertebrea lumea oamenilor, va pune în joc nu doar transcendența religiei, ci și miturile sau legendele de origine, normele și legile de conduită, în cadrul practicilor instituționalizate, valorile de schimb și utilizarea banilor. Pe baza unor astfel de elemente în care oamenii cred și pe care le respectă, care-i reunesc sub mitul originii și tradiției comune, umanitatea se va dezvolta în continuare, ocolind genomul lui homo sapiens. Multiplicarea biologică genetică continuă ca și la antropoide; și la fel ca oamenii de dinainte de sapiens. Dar adevărata sa reproducere se va realiza prin educația noilor generații, reduplicarea și amplificarea lumii culturale, susținută de „realitățile fictive” ale limbajului narativ.

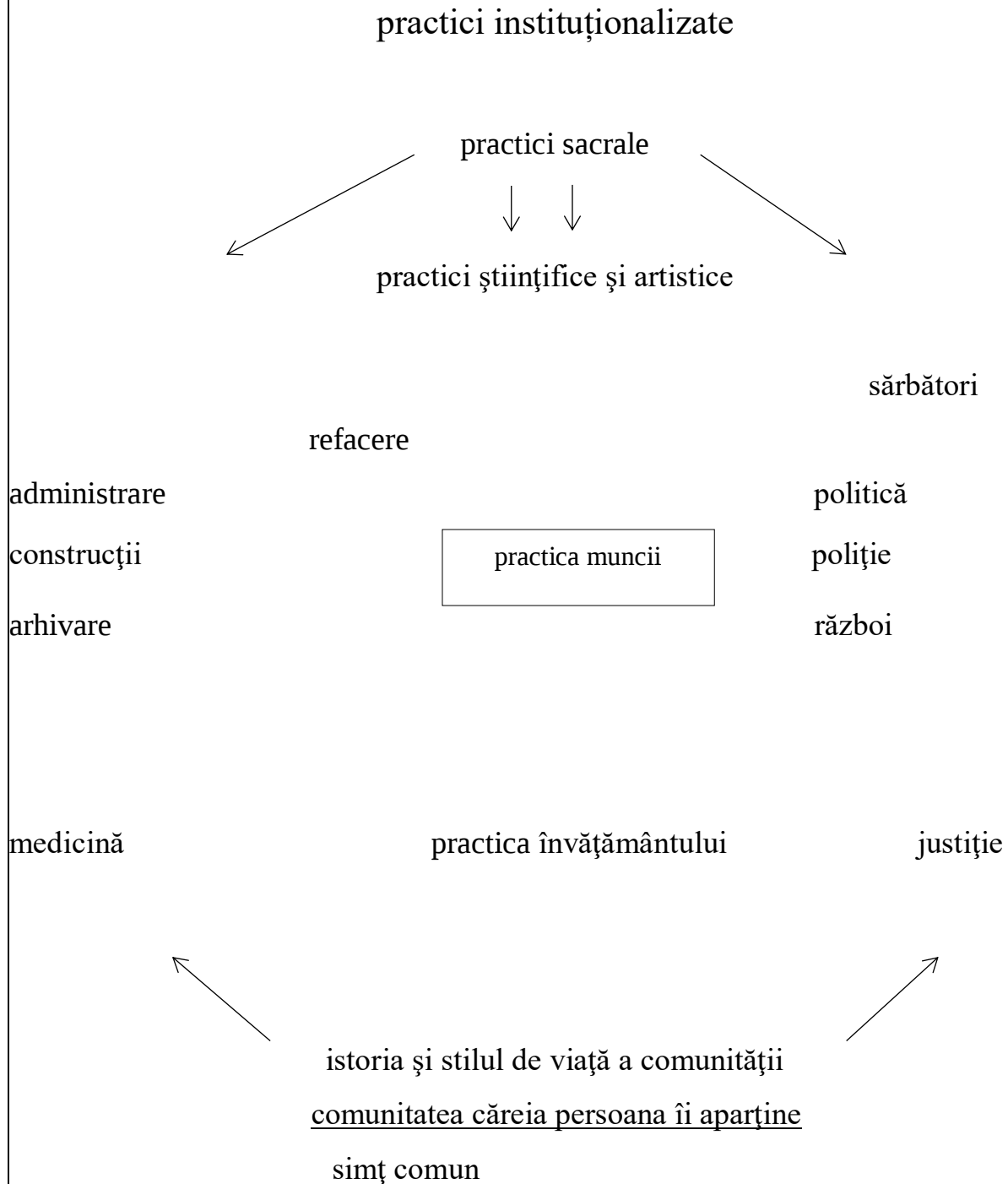
Se consideră că de la homo erectus încoace, morfologia indivizilor umani nu s-a modificat semnificativ. Iar de la homo sapiens, cel puțin în ultimii 30.000 ani nici mărimea creierului. Noile câștiguri evolutive ale diversificării și complexificării psihismului au apărut și s-au transmis predominant nu prin schimbări biologice genetice, ci prin mijloace culturale bazate pe informația ce se transmite prin limbajul narativ. Diversificarea evolutiv istorică a practicilor instituționalizate, a modului de relaționare interumană într-un univers reduplicat prin limbaj și într-o lume de artefacte produse de om, actualizează și califică mereu noi potențialități psihocerebrale la populațiile indivizilor culturilor istorice.

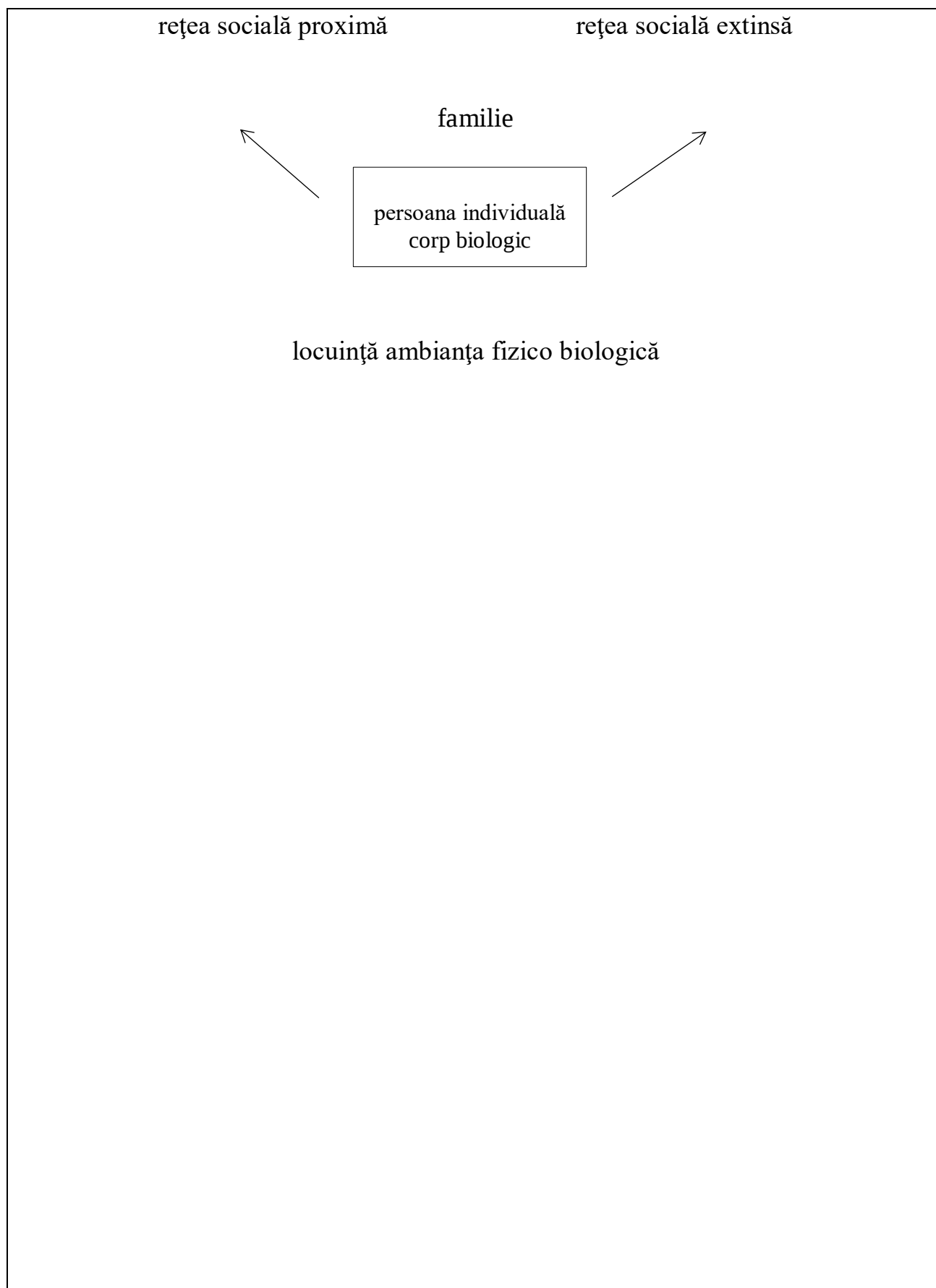
Flancat de noile sale arme cognitive, homo sapiens domină și apoi elimină toate celelalte specii de homo. El trece din Eurasia în Australia (acum 35.000 ani) și în America (în urmă cu 12.000 ani prin Alaska). Iar unde își face apariția domină și extermină animalele mari și multe alte specii de animale. În sfârșit, în urmă cu aprox.10.000 ani devine agricultor sedentar, preocupat nu doar de trecutul său (originea lumii, a lucrurilor, a omului și a ginte sale) ci și de scurgerea timpului spre viitor, pentru garantarea recoltelor ce vor veni. Recoltele depind de anotimpuri, deci de mișcarea astrelor. Cerul se cere cercetat tot mai atent, fapt ce duce la dezvoltarea astronomiei – și a matematicii pe care aceasta o implică - ca bază pentru calendar. Vor apărea orașe. Iar societatea ajunge să se manifeste tot mai pronunțat ca structurată în clase ierarhice, specializate.

Practica muncii productive din societățile agrare se integrează într-o complexă structură a practicilor instituționalizate, care cuprind, pe lângă munca agricolă, meșteșugurile (producerea mijloacelor tehnice de producție), administrația birocratică, comerțul, practica educativă, medicală, politică, juridică, cea războinică și, încununându-le pe toate, practica sacrală.

Chenar 106

Instanța practicilor instituționalizate învăluie existența persoanei și constituie “lumea sa umană” în care funcționează psihismul său, centrat de sine

Societatea structurată prin practici instituționalizate va defini statute și roluri sociale supraindividuale, pe care subiecții ce intră în angrenajul lor urmează să le asimileze, ca parte integrantă a psihismului lor și a ipostazierii acestuia în personaje. Realitatea socio-biologiei se reformulează radical odată cu funcționarea socio-culturilor agrare, în care normativitatea rolurilor ajunge să includă și să definească diverse faze ale ciclurilor vieții (copil, adolescent, soț, părinte, văduv, bătrân etc.). Un rol deosebit îl va juca practica educațională, care se distribuie între familie și sectorul public. Iar după invenția scrisului, instituțiile acestuia se vor organiza și ele printr-o practică educațională specială.

În acest context socio cultural se realizează o pronunțată polarizare între viața intimă familială și cea public oficială, ce se va repercuta și asupra psihismului individual. La un capăt se concentrează zona intimității subiective, cea a secretelor personale la care au acces doar persoanele apropiate. Iar la celălalt capăt zona manifestărilor public oficiale, în care subiectul apare ca un personaj ghidat de norme și valori sociale.

În perioada din urmă cu aprox. 2500-3000 ani, s-a produs o mutație în parametrii socio-culturali ai umanității din zona mediteraneană, constând în relaxarea credinței în transcendența atotputernică a mitului sacral, cu translatarea acesteia în direcția mytosului-poveste. În această perioadă, care e concomitentă cu apariția scrisului alfabetic vocalic și a circulației banilor monedă, s-au dezvoltat amplu științele, filosofia și practica juridică, apărând conceptul de persoană. Ulterior, odată cu ascensiunea noii religii a creștinismului care susținea întruparea în om a lui Dumnezeu, conceptul de persoană e transferat acestuia. El va reveni la omul real, pentru a defini individualitatea acestuia, în epoca modernă, odată cu etica lui Kant, sub forma persoanei morale.

Un nou episod din istoria lui homo sapiens se produce în ultimii 500 ani, când după Renaștere se dezvoltă ideea polarizării subiect/obiect. Adică, opozitivitatea între psihismul reflexiv conștient al omului, ce se adâncește în

propria-i subiectivitate; și la un pol opus, o lume de obiecte spațiale, dotate cu proprietăți perceptibile.

Acum se impune treptat o știință matematizată care studiază „realitatea obiectivă” în mod experimental și în perspectivă statistică. Obiectele unei lumi fenomenale (a cărei „obiectualitate” se polarizează cu subiectivitatea conștiinței persoanei individuale) sunt cuprinse în teorii științifice despre lume. Această nouă perioadă a umanității se petrece însă într-un context al culturii în care, narativitatea limbajului instituise deja ferm, prin tradiție, o „instanță a teoreticului”, ca definitorie pentru lumea umană. De aceea în ultima sută de ani, cunoașterea științifică a lumii se realizează sub formă de „teorii științifice matematizate” (coerente și testabile) fondate epistemologic. Iar omul, persoana umană conștientă, istoria umană ce s-a dezvoltat pe fundalul antropogenezei, a biogenezei și a genezei cosmosului, devin și ele un obiect de studiu al teoriilor științifice. Multiplicarea și diversificarea uneltelor și a tehnologiei realizează o amplă „protezare” a instanței corporale a persoanei umane, printr-un fel de „corporalitate instrumentală publică. Mediul în care omul trăiește este tot mai mult unul artificial, produs de el însuși, ca o „a doua natură”.

4. Schiță istorică privitoare la înțelegerea psihismului uman.

Psihismul individului uman, dezvoltat pe fundalul evoluției speciilor și indivizilor biologici în direcția telencefalizării și a transmiterii genetice a modurilor psihocomportamentale, s-a diferențiat printr-o serie de parametrii specifici, susținuți de funcțiile executive, creierul social și instanța metareprezentatională a limbajului narativ critic. Dezvoltare ce a fost sprijinită, în perioada de sedentarism de după neolitic, de complexificarea mediului specific al lumii umane, pe care-l asigură structurile practico teoretice instituționalizate, ghidate de norme și valori; și care sunt constant dimensionate și susținute de o instanță a teoreticului cultural, mitico legendar și istoric, dezvoltată ulterior în teorii științifice și doctrine

speculative. Se constituie astfel o „lume umană” specifică, ce învăluie fiecare persoană. Lume bazată pe limbajul narativ, ce ajunge să fie consubstanțială fiecărui individ uman, ce-și desfășoară în mediul ei întreaga existență. Lume umană ce susține o anumită cunoaștere și reprezentare a realității. Aceasta se va baza, de-a-lungul dezvoltării istorice, tot mai mult pe științe, fiind populată de entități fictive, artefacte și simboluri specifice.

Psihismul individului uman se cere înțeles ca „individuat”. Adică, ca o realitate care e în fiecare exemplar al său unică și irepetabilă, avînd o identitate ce se ordonează în jurul unui centru de emergență, sinteză și comandă. Un astfel de centru a fost comentat în antichitate ca „hegemonikon”, în modernitatea europeană ca „eu conștient al persoanei”, iar mai recent ca „sine (self) intențional și reflexiv”.

Psihologia teoretică ce s-a dezvoltat din antichitate în cadrul filosofiei odată cu Aristotel, a comentat psihismul uman predominant din perspectiva cunoașterii. În acest sens se considera că informațiile culese de simțuri din lumea exterioară sunt vehiculate de un simț comun până la un centru, comparate cu datele din memorie și ale imaginarului, pentru a fi sintetizate cognitiv de intelect (nous) – plasta de stoici în hipokeimenon. Ulterior, în perioada scolasticii, cunoașterii pur și simplu i s-a adăugat evaluarea; iar Avicena a introdus tema intenționalității. În aceeași perioadă, odată cu mistică renană, s-a considerat că mintea omenească poate avea un „eu” și un „sine”(autoreflexiv și autogenerativ), caracteristici pe care le-ar împrumuta de la ființa divină care e singura ce „există prin sine”; și la care omul individual ar avea acces prin contemplarea mistică. În Renaștere, mișcarea protestantă a deschis calea subiectivității conștiinței, prin invitarea credinciosului de a-l căuta pe Dumnezeu „în adâncurile minții proprii”. Se naște acum conceptul de conștiință subiectivă, care, în conjuncție cu empirismul nominalist a condus spre polarizarea lumii umane între un pol al (sineității)subiectivității persoanei și unul al (alterității și) obiectivității lumii exterioare. Psihismul omului ajunge să fie comentat prin subiectivitatea cogitantă a conștiinței sale, ce se poate îndoi de lume;

dar nu și de faptul că, îndoindu-se, gândește; obținând astfel o certitudine a existenței (Descartes). Iar conștiința subiectivă se opune lumii obiective exterioare, care constă din obiecte spațiale corporale (impenetrabile) ce sunt substraturi ale unor calități perceptibile. Această imagine s-a menținut până la Kant, care introduce în interpretarea cunoașterii „fenomenalității lumii”, instanța apriorică a apercepției; și care adaugă subiectului (eului) conștient, dimensiunea persoanei morale. De acum încolo, conceptul de persoană își va relua și semnificația sa antică, de identificare socio juridică a individului în comunitatea culturală. Iar sinteza lui Hegel diferențiază conștiința (intențională) reflexivă a lumii, de conștiința celui alt (alter ego) și de conștiința de sine.

Psihologia științifică ce s-a dezvoltat din a doua jumătate a sec.XIX ca o știință experimentală de laborator, a pus însă un accent mai redus pe subiectivitatea conștiinței, fiind atentă la performanțele psihice înregistrabile. În această direcție s-a dezvoltat doctrina comportamentalistă. Nici psihanaliza, doctrină ce s-a răspândit în sec.XX, nu a acordat importanță majoră conștiinței; deși a păstrat, cu valoare marginală, conceptele de eu și sine. Ea a fost însă atentă la relaționările interpersonale din copilărie și la “introjecțiile” imaginilor altora în propriul psihism. Doar fenomenologia a păstrat interes pentru conștiință, reactivând intenționalitatea lui Avicena și Brentano. Ea s-a îndepărtat însă de metodologiile cantitative, măsurabile.

Având în spate această tradiție, cognitivismul ce s-a impus în psihologie spre sfârșitul sec.XX, s-a concentrat asupra conceptului centralizator de sine (self) intențional și reflexiv. Avantajul sinelui față de tradiționalul eu conștient constă în faptul că permite articularea cu agenția psihismului animal; precum și trimiterile la neuroștiințe, la inteligențele artificiale și la psihosociologie.

O altă schimbare majoră față de tradiție ce s-a realizat în sec.XX a fost mutarea accentului de la înțelegerea predominant cognitiv contemplativă a psihismului uman, spre una activ realizatoare și relațional socială. Faptul s-a

evidențiat deja odată cu comportamentalismul, cognitivismul orientându-se ulterior spre rezolvarea de probleme. Dar chiar și neofenomenologia, care a ajuns să colaboreze fructuos cu cognitivismul, s-a orientat spre studierea manifestărilor active pe care subiectul conștient le realizează prin intermediul propriei corporalități. Sinele intențional reflexiv capătă astfel valențe autogenerative și sintetizatoare.

În cadrul acestei noi orientări un rol important îl va juca în a doua jumătate a sec. XX revalorizarea conceptului de persoană, în perspectiva identității biografice. Persoana a însemnat în antichitate re-prezentarea unei instanțe umane, - inclusiv a indivizilor - în fața dezbaterilor publice, predominant juridice. Și, în cele din urmă, identificarea și identitatea socială a individului. După ce conceptul a fost asimilat timp de mai multe secole de dogmatica creștină, el a revenit spre dimensiunea umană odată cu filosofia morală a lui Kant. Conceptul de persoană – personalitate

Principalele instanțe ale psihismului uman

7. Practici instituționalizate

-

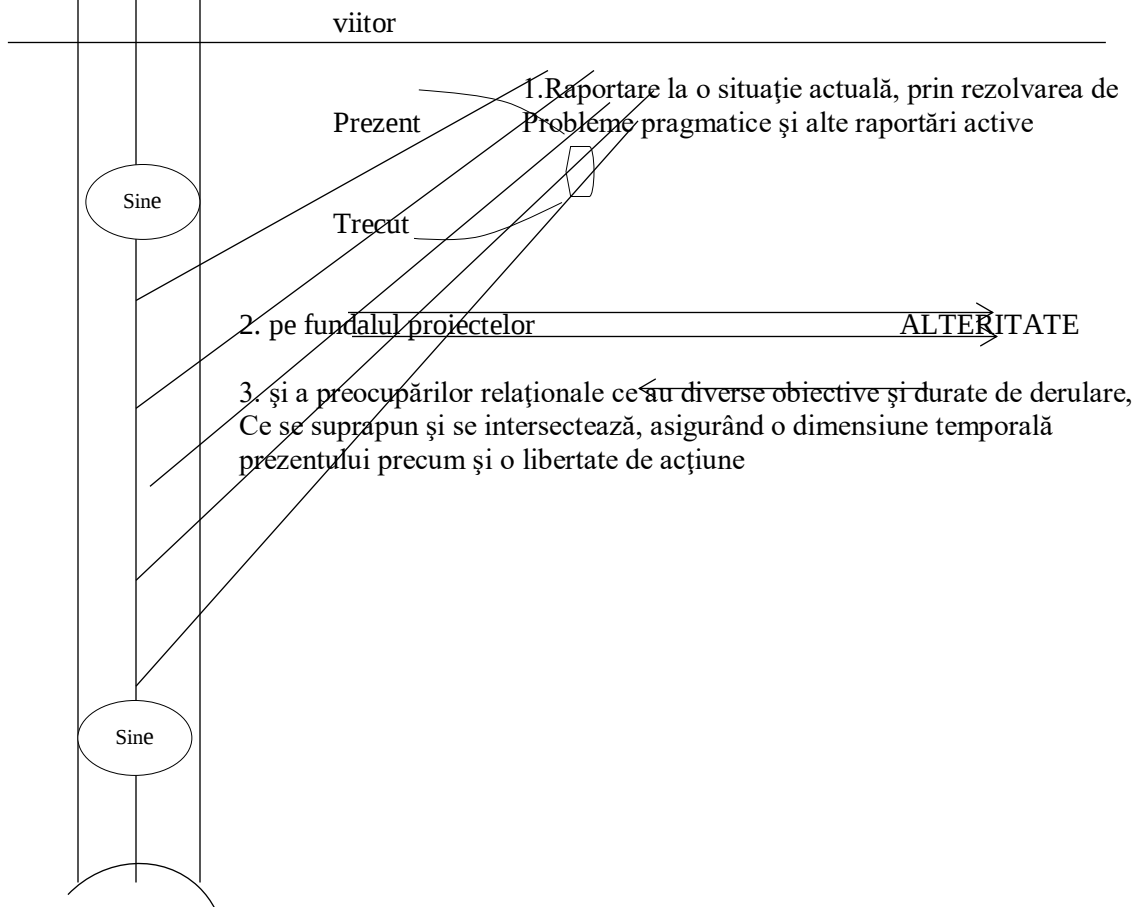
Teoreticul narativ științific

Persoane culturale

6. Subiectul e integrat în rețele interpersonale intersubiective pe o diagramă intim public

5. Instanța metareprezentatională a psihismului (fundată pe limbaj) ce asigură posibilitățile de operare

pe modele probabilistice (reprezentări imaginative) subiectul apărând ca personaj

4. În spatele acestora se află structura identitară biografic caracterială, înrădăcinată în corporalitate și circumscrisă social, care e centrată de sinele intențional reflexiv, autogenerativ și sintetizator (aperceptiv).

Structura identitară e trăită ca un fundal delimitat, centrat și coerent organizat (ierarhic) cu care subiectul se identifică (eu sunt eu), distingându-se de alteritate ; aceasta e sursa amintirilor, reprezentărilor imaginative și proiectelor, centrul de emergență și autocontrol al agenției.

Structura identitară este totuși « individuației » subiectului, a caracteristicii sale de a fi unic și irepetabil.

a asimilat însă și caracteriologia; atât cea tradițională (temperamentală și zodiacală) cât și pe cea a moraliștilor și romancierilor europeni, ce au creionat personaje tipice. În plus, dată fiind tradiția creștină a culturii occidentului și a dezvoltării post renașterine a conceptului de subiectivitate conștientă, persoana a ajuns să fie înțeleasă și ca o anvelopă pentru integralitatea existenței subiectului uman; incluzând și raportarea sa la transcendență. Psihologia narativă a persoanei ce se dezvoltă acum, va încerca să umple distanța dintre doi poli: - Raportarea activă a subiectului la situația prezentă, susținută de agenția “sinelui nuclear al actualității trăite” la un capăt. Și, la alt pol, realitatea obiectivă și resimțită subiectiv a persoanei identitare, rezultată din biografie și caracterizare..

Se poate relua acum sugestia avansată la mijlocul sec XX - vezi Ey - privitoare la organizarea psihismului uman prin conjuncția dintre: - o dimensiune sincronă, a conștiinței actualității; și, - una diacron-structurală, a conștiinței identitar morale. Vom începe comentariu prin centrarea asupra sinelui identitar.

5. Sinele identitar al persoanei conștiente ca nucleu intențional reflexiv al psihismului uman.

a/ Sinele identitar al diacroniei biografice.

În contextul lumii umane, identitatea unei persoane e circumscrisă în primă instanță din exterior, prin corporalitatea sa activă și expresivă și prin parametrii sociali de identificare (loc și dată a nașterii, sex vârstă etc,); aspecte care pot fi prelucrate și statistic. La care se pot adăuga elementele centrale ale unui curriculum vitae și ale unei caracterizări. Dar identitatea resimțită psihologic, rezultă din experiențele trăite de subiectul încorporat, ce sunt integrate în durata istoriei sale biografice. Subiectul uman conștient este în permanență angrenat în

trăirea și rezolvarea unor situații problematice actuale, ce se degajă și se configurează pe fundalul istoriei sale de viață și a preocupărilor zilnice. Acestea pot fi diverse ca obiectiv, structură și durată, implicându-i de obicei și pe alții; iar el se angajează intențional și reflexiv în rezolvarea lor. O situație actuală odată încheiată - sau un eveniment comunitar odată trăit - ele se depozitează însă în memorie, plasându-se într-o ordine temporală de succesiune în raport cu alte episoade de viață precedente. Trăirile actuale participă astfel la conturarea duratei biografice, diacrone și identitare a persoanei. Pe parcursul ontogenezei, subiectul - a cărui corp și creier se maturează progresiv - asimilează prin trăirile sale nu doar cunoștințe efective; ci și noi capacități, competențe și abilități gnostice și praxice. Apoi, experiențele nemijlocite sunt completate și modelate prin educația publică; fiind dublate și de propriile eforturi de instruire, auticontrol și autoinformare. Iar relaționările intime și modelele publice îmbogățesc și fuzionează mereu nucleul sinelui identitar. Și astfel, pe parcursul derulării vieții, subiectul își edifica o structură identitară proprie, bazată pe memoria biografică și centrată de sinele său intențional și reflexiv. În raport cu actualitatea prezentului trăit, instanța identității biografice se prezintă ca un fundal, integrat prin sinteza duratei mnestice.

Un evenimentul trăit și depus în structura memoriei personale, poate fi ulterior rememorat, reprezentat, utilizat pragmatic, narat circumstanțial sau biografic. Dar el poate și să influențeze, preconștient, atitudinile, preocupările și opțiunile subiectului. Un cumul de evenimente psihotraumatizante de un anumit tip, îi fac pe unii subiecți mai sensibili față de anumite situații, pe care vor încerca să le evite.

Sucesiunea biografică a episoadelor de viață trăite de o persoană, pot fi cunoscute și narate de alții, din diverse incidente. Dar istoria vieții proprii poate fi rememorată, reprezentată și narată de către însăși subiect, către un auditoriu conjunctural; sau redactată ca autobiografie. Totuși, istoria biografică e într-o primă instanță resimțită fenomenologic nemijlocit, ca fundal sintetic al duratei

identitare a subiectului; ca unitate coerentă și delimitată a „eului” său biografic. Subiectul are în permanență sentimentul identității sale diacrone cu sine, al apartenenței la sine a propriei existențe trăite (sentimentul de „ownership”). Acest „eu însumi identitar” („eu sunt identic cu mine însumi, cu trecutul și prezentul meu psihocorporal”) e resimțit și trăit ca o dimensiune distinctă de lume și de alții; deasupra atașamentului său față de persoanele intime și în spatele proiectării sale în preocupări cu țintă în viitor.

Unitatea coerentă a duratei identitare a persoanei este centrată – așa cum deja s-a menționat - de sinele intențional și reflexiv, ce stă în spatele raportărilor sale la situații, lume și alții; precum și la baza autopercepției și a autoreprezentărilor sale evaluante, a stimei și idealului de sine. Acest sine nuclear, dezvoltat pe solul unei agenții psihobiologice bazale, susține apoi în permanență dinamismul atitudinilor proactive, el putând fi considerat atât ca autogenerativ cât și ca sintetizator. În perspectivă fenomenologică, sinele identitar este însă unul „încorporat”, ce se manifestă și se circumscrie în plan socio cultural ca persoană.

c) Polul corporal și cel socio cultural al sinelui identitar.

Sinele identitar biografic al persoanei reprezintă doar una din cele trei componente care, prin unitatea lor, configurează profilul identității individului uman.

În primă instanță, orice om are o identitate obiectivă prin însăși corporalitatea sa. Aceasta a fost concepută biologic, se naște la o anumită dată calendaristică, trăiește o perioadă determinată de timp; după care subiectul moare, la fel ca orice ființă biologică. Prin corporalitatea sa biologică subiectul e dotat cu o constelație de pulsuni instinctive, dispoziții emotive, gnozii, praxii și alte disponibilități susținute de funcționarea encefalului său, ce sunt modelate educativ și prin experiențele din lumea umană. Corpul uman are o anumită formă, aspectul său – mai ales cel facial – identificându-l pentru alții. Ca markeri de unicitate el are un anumit profil genetic, o amprentă digitală, o formă a irisului, o imunitate

specifică. Corpul poate avea unele vulnerabilități, defecte sau dotări deosebite. Corpul conține encefalul, ce stă la baza tuturor trăirilor și manifestărilor psihice. Prin corp se exprimă specificitățile de sex și vârstă. El are caracteristici ce-l definesc drept frumos sau diform, athletic sau astenic. Persoana conștientă își resimte propriul corp ca sediu al minții (sufletului) și a identității sale; și ca principal instrument în relaționarea cu lumea. Cu ajutorul corporalității subiectul transpune în realitate toate intențiile sale active, ce iau naștere în intimitatea sinelui sau încorporat, la nivelul generativității agenției sale. Corporalitatea biopsihică e solidară cu istoria biografică, ea fiind terenul pe care aceasta se dezvoltă. Metamorfozându-se continuu de-a-lungul vieții, corpul poate fi supus accidentelor el se poate îmbolnăvi, poate fi lezat, amputat; dar și protezat. Uneltele și instrumentele civilizației ar putea fi interpretate ca o corporalitate lărgită, prelungită în anonimitatea agorei publice.

La alt pol se situează persoana socio culturală, cu care corporalitatea și identitatea biografică fac tot timpul corp comun. Orice individ e identificabil social – și în perspectivă juridică - prin nume, loc de naștere, origine (de naționalitate, etnie), sex, vârstă, actele de identitate, părinți și rude, locuință (adresă) actuală, rețea socială proximală, mediu cultural. El e integrat într-o nișă umană socio culturală determinată, cuprins în rețele sociale intime și publice, în structuri ale practicilor instituționalizate la desfășurarea cărora participă. Subiectul mai e definit și prin statutul său instructiv profesional și familial. Și de asemenea, prin caracterizarea socială tipologică și morală, ocazie în care apare ca personaj. Circumscrierea sa socială se mai corelează cu acțiunile semnificative ce le-a realizat în arie publică, cu eventualele sale creații, cu opera sa; și cu adeziunea sa politică și spirituală. Precum și cu posesiile, cu averea sa; ce poate fi sistematizată, administrată, eventual înstrăinată. Desigur, dimensiunea socio culturală a persoanei este solidară și ea cu biografia sa, metamorfozându-se constant de-a lungul vieții.

Dimensionarea subiectului identitar prin corporalitate și circumscriere socio culturală, se înscrie – alături de instanță duratei sale biografice - în sentimentul „apartenență la sine” („ownership”) a tuturor acestor aspecte. Subiectul se simte afectat dacă elementele ce-l dimensionează suferă leziuni. Astfel, el poate reacționa la pierderea sau afectarea unei mâini, a locuinței, a unui prieten, a statutului social și a onoarei, a averii, a idealurilor în care crede; sau chiar atunci când simte că acestea sunt în pericol. Aspectul complex al dimensiunilor constitutive ale persoanei, presupune susținerea unității acestei ample structuri prin funcția (de tip aprioric) a „coerentei centrale”.

d) Autonomia agenției persoanei identitare

Persoana umană identitară, care este prin definiție o ființă activă, moștenește din biologie și o întreagă constelație de apetențe și propensiuni – de căutare, atitudine, reactivitate – în raport cu lumea înconjurătoare și situațiile posibile. Motivarea acțiunilor sale se diferențiază însă, pe măsură ce el asimilează coordonatele specifice lumii umane, în cadrul conviețuirii cu alții în mijlocul unei socio culturi. Se ajunge astfel la etalarea unei largi palete de nevoi, dorințe și aspirații specifice, care-l dinamizează spre obiective diverse. Dată fiind complexitatea motivațiilor personale, se impune supervizarea acestora printr-o deliberare reflexivă, ce susține asumarea responsabilă a deciziilor; și, implicit a consecințelor acțiunilor. Se circumscrie astfel „autonomia agenției” persoanei identitare. Variante ale procesului decizional și de execuție, care pot căpăta caracteristici anormale, sunt: scurtcircuitarea deliberării, prelungirea ei cu hipercontrol, indecizia, ambivalența, lipsa perseverenței, abulia, verificări multiple etc. Dar aspectul cel mai important îl constituie colaborarea cu alteritatea.

Se poate imagina o situație ideală în care subiectul ar fi singurul care stabilește ce să facă, asumându-și întreaga responsabilitate a actelor sale. Dar de fapt, propriile decizii se bazează în permanență și pe sfaturile sau recomandările

altora –solicitate sau nu - , pe sugestii, uneori pe ordine sau chiar pe șantaj. Pe de altă parte, subiectul își poate împărtăși deciziile cu persoanele intime, de încredere, apropiate sufletește. Într-o hotărâre actuală mai intervin apoi și multe din cele pe care subiectul și le-a însușit prin învățări, prin educație comunitară și prin obiceiuri, prin experiențele sale de viață. Precum și normativitatea socială care îl ghidează, valorile ca îl aspiră. Deși prin cele menționate mai sus autonomia agenției personale devine mai difuză, subiectul normal păstrează în permanență sentimentul apartenenței la sine (în ultimă instanță) a propriilor intenții, decizii și acțiuni; fapt care constituie autonomia agenției sale. (Chenar 71). Acest sentiment poate fi modificat în psihopatologie prin senzația dirijării de către o alteritate (în stare de transă disociativă); sau, prin sentimentul controlului și manipulării xenopatie a ideății și deciziilor (sd. de influență xenopatică).

Influențarea socială de către alții a trăirilor, motivației și acțiunilor subiectului, se înscrie în perspectiva integrării sale în rețelele interpersonal sociale, care se distribuie între zona intimă și cea publică. Zona intimă este cea în care subiectul își împărtășește cu alții secretele personale, dorințele, intențiile și deciziile. Zona publică e cea a apariției și manifestării sale pentru persoane oficiale și necunoscute, în care subiectul se manifestă așa cum ar dori să fie receptat de către alții. În această zona el poate fi duplicitar, oferind variate justificări pentru comportamentul său.

Asumându-și, cu un anumit grad de libertate, deciziile și actele ce le efectuează, subiectul se manifestă responsabil. Uneori el își justifică secundar comportamentul; pentru alții sau pentru sine. Se poate diferenția până la un punct responsabilitatea socialmente exterioară, care se referă la normativități și legi; și în raport cu care subiectul poate fi judecat de instanțe publice. Iar în raport cu aceasta, responsabilitatea subiectiv morală, ce e evaluată în planul forumului interior, al conștiinței culpei, a vinovăției proprii .

e) Tipologia caracterială și imaginea despre sine a persoanei.

Sinele identitar se definește și prin prevalența stărilor dispoziționale prin care un subiect e „disponibil” sau „pre-dispus” să întâmpine situațiile pe care le întâlnește; sens în care se diferențiază persoanele predominant timid anxioase de cele temerare sau exploziv agresive, flegmatic hiporeactive sau hiperexpresiv captative. Precum și prin stilul de implicare în rezolvarea acestor situații. Aceste disponibilități temperamental comportamentale depind de dotarea sa genetic cerebrală cu structuri operaționale neuropsihice specifice (în direcția funcțiilor cognitive, relaționale, executive, de autocontrol emotiv); precum și de experiențe biografice și de învățări. Un subiect ce acționează și se manifestă public, este apoi, în mod firesc receptat, evaluat și caracterizat - în calitate de personaj - prin comentariile și narațiunile altora. Astfel, unele persoane pot fi etichetate public ca anxios evitante, pe când altele ca sociabile și extrovertite; sau, agresiv provocatoare, hiperexpresiv captative, eventual controlate și ordonate în activități. Tipologiile caracterizante temperamental caracteriale ce au funcționat în diverse culturi, au ținut cont și de grile de lectură derivate din zone doctrinare; așa cum a fost tipologia zodiacală sau cea umorală din antichitate. Psihologia diferențială de la sfârșitul sec XX s-a concentrat pe studierea epitetelor caracterizante frecvent utilizate în limbajul cotidian. În această direcție s-a elaborat Circumplexul epitetelor interpersonale și Teoria celor Cinci mari factori.

Pe lângă aspectul formal stilistic al manifestărilor publice, subiectul mai e caracterizabil și prin parametrii socio valorici ai comportamentului sau stabil, care vizează semnificația inserției sale în comunitate. În această direcție antichitatea a comentat virtuțile. Un om poate fi considerat și etichetat ca fiind curajos, generos, de încredere, tolerant, bun și înțelegător; sau, prin contrariul acestor caracteristici. Dimensiunea virtuților variază însă în raport cu parametrii socio culturali, în anumite medii fiind apreciată capacitatea de a iubi și a fi milos; sau, capacitatea de a fi abil, performant și perseverent în afaceri. În aria conștiinței morale s-a mai avut în vedere responsabilitatea și capacitatea de a trăi culpa, versus

indiferența sau cruzimea în raport cu suferințele altora. Alți parametrii de caracterizare ai persoanei îi pot reprezenta: capacitățile și performatele intelectuale, variate talente și creativitatea în diverse arii.

Pe lângă profilul personalistic ce se degajă din stilul manifestărilor și comentariilor sale publice, orice subiect își constituie propria reprezentare despre sine, inclusiv din perspectiva caracterizant valorizantă a „stimei de sine”. Această reprezentare și opinie despre sine - imaginea de sine – are un aspect relativ constant. Dar ea este supusă și unor oscilații circumstanțiale, corelate evenimentelor trăite. Stilul temperamental caracterial al manifestărilor marchează relaționarea și comportamentul în microgrupurile umane, fapt ce pune o amprentă asupra comportamentelor trăite și asupra cursului vieții. Încă din antichitate s-a remarcat o anumită corelație între caracteriologie și destin, care e explicit prezentă în comentariile tipologiei zodiacale.

f) „Individuația” identitară a persoanei; unitate, coerență, delimitare, centrare.

Identitatea persoanei, deși are o structură ce poate fi tripolarizată – prin corp, biografie, delimitare socială – se cere înțeleasă ca un nivel bazal, sintetic și în același timp constitutiv al psihismului „individuat”; adică caracterizat printr-o individualitate unică și irepetabilă. Identitatea presupune unitatea și coerența, centrarea și delimitarea persoanei, dincolo de faptul că ea integrează în propria-i structură alteritatea (imagourile persoanelor de atașament). Și, în ciuda faptului că în permanență subiectul se „pro-jectează” în preocupări și acțiuni cu obiective în viitor; și se integrează în relații duale și în comunități. Apoi, pe lângă sentimentul subiectiv al identității și unității cu sine, persoana normală e receptată și de către alții ca un tot unitar. Ca o persoană care, în multitudinea aspectelor sale, gravitează în jurul nucleului sinelui său; și constă dintr-un întreg coerent și

delimitat, ce se impune cu un profil personalistic propriu pe un fundal socio cultural cu care interacționează.

Această structură a unei „coerențe centrale” ce asigură unitatea persoanei „individuate”, ține de un model „aperceptiv”, ce se manifestă în toate planurile esențiale ale existenței persoanei; de la cel al acțiunilor realizatoare la cel al relaționărilor interpersonale și al percepției, stând și la baza circumscrierii situațiilor actuale, a prezentului trăit.

Subiectul identitar și individuat este centrat de către propriul sine intențional reflexiv, a cărui nucleu se raportează la lumea umană prin intermediul situațiilor actuale, a prezentului trăit. Sinele centrează, desigur, și durata memoriei biografice. Precum și ansamblul liniilor existențiale ce se desfășoară prin proiecte și preocupări identitare, care străbat situația actuală spre obiectivele lor de viitor. Acest sine axial și nuclear se cere însă înțeles și ca autofundat și autogenerativ, întreținând în manieră intențional reflexivă curiozitatea, imaginarul și gândirea speculativ critică (cogația), creativitatea. Și desigur, odată cu valențele sale sintetizatoare el integrează delimitativ, prin liniile de forță ce le gestionează, ansamblul coerent al dimensiunilor persoanei identitare.

6. Raportarea psihică a persoanei la situație

Parametrii de analiză a psihismului identitar se referă la fundalul încorporat al duratei biografice caracteriale, centrată de sine. Dar manifestarea sa efectivă, fenomenologică, se petrece de fapt prin trăirea situațiilor actuale. Astfel de situații rezultă din întâlnirea subiectului cu diverse evenimente ce se petrec în ambianța sa fizico biologică și în lumea umană în care există. Raportarea perceptivă la o situație dată, presupune ca subiectul identitar aflat într-un anumit moment al existenței sale, să fie vigیل, integrat și orientat în ambianță; receptant și deschis spre

noutăți și acțiune. În acest context, el descifrează semnificația datelor situaționale pentru sine; și se angajează în rezolvarea problemelor situaționale.

a) Perceperea semnificației situației.

În raport cu o situație actuală în care subiectul vigil se orientează intențional, el decupează atențional și selectiv unele din informațiile prezente, pe care le percepe și le prelucrează, interpretându-le; astfel încât, lumea evenimentială prezentă acum și aici care-l solicită, îi apare ca având o anumită configurație perceptibilă, formată fiind din lucruri – obiecte, corpuri, ființe, persoane, procese, fenomene, entități etc – ce au o anumită expresivitate semnificantă, anumit calități; și care se află în raporturi determinate între ele și în raport cu el. Iar din acest cadru, subiectul degajă problematica care-l interesează și în rezolvarea careia el se implică.

Atenția selectivă este un aspect esențial al decupării de către subiect a unei situații actuale semnificante, consecutiv intenționalității sale și solicitărilor sesizate. Semnificația de ansamblu a situației se profilează pe fundalul familiarității și al recunoașterii cognitiv perceptive prealabile a elementelor constitutive ale acesteia. Recunoaștere și familiaritate care permite subiectului o autoplasare situațional mundană de pornire. Informațiile perceptive actuale sunt apoi recepționate activ, uneori subiectul desfășurând chiar procese speciale de investigare, de documentare și raționamente argumentate, până la obținerea unei certitudini informaționale, privitor la evidența datelor perceptive.

Subiectul participă activ la descifrarea cognitivă a situației evenimentiale, orice percepție fiind de fapt și o autopercepție („el se percepe pe sine ca percepând.”). Această implicare se petrece prin însăși corporalitatea sa, el autopercepându-se continuu ca fiind în centrul fizic și problematic al acesteia. Perceperea mesajelor pe care le poartă limbajul discursiv oral sau scris – sau care sunt încifrate în alte coduri și simboluri analoage acestuia – reprezintă un alt aspect

specific al percepției umane; ce se conjugă intim cu emiterea de către însăși subiect a unor astfel de mesaje.

Înțelegând semnificația situației problematice, subiectul se angajează de obicei

în rezolvarea ei, actualizând anumite stări dispoziționale, elaborând și implementând proiecte de acțiune și relaționare. Un model standard pentru circumscrierea unei situații actuale poate fi considerat cel al realizării de către subiect a unei scurte acțiuni, prin exercitarea funcțiilor executive; acțiune ce se înscrie apoi în biografie și poate fi relatată. Dar situațiile prezente pot fi variate: o alertă anxioasă, o confruntare beligerantă, transmiterea sau lectura unui mesaj, contemplarea unui spectacol sau a unui peisaj, o situație observațională într-un laborator științific, un act creator etc.

Perceperea formelor semnificante ale entităților lumii ambientale și umane, precum și a semnificațiilor situaționale, e o constantă de fond a existenței subiectului, în mijlocul lumii sale.

b) Raportarea dispozițională la situație

În funcție de semnificația situației și de intenționalitatea circumstanțială a subiectului, se actualizează unele disponibilități personale de atitudine și raportare, care susțin anumite variante de comportamente adaptative. E vorba de felul în care subiectul se poziționează față de situație, mobilizând și facilitând selectarea anumitor informații și competențe de reacție și comportament situațional. Această „montare” dispozițională poate fi uneori doar circumstanțială, ca în cazul stărilor emotive; dar ea se poate menține o perioadă de timp, susținând anumite modalități comportamentale specifice. Putem menționa: - reacția de spaimă și montarea dispozițională de alertă anxioasă; - reacția de frică și conduita de ascundere în zone protejate; - reacția de scârbă și conduita de rejecție; - reacția de revoltă și dispoziția combativ beligerantă etc.

Dincolo de momentele emotiv circumstanțiale, stările dispoziționale se pot monta și pentru perioade mai îndelungate de timp, așa cum ar fi: - o perioadă de efort productiv și creativ; - dispoziția de curiozitate investigatorie într-o bază de date; - dispoziția de neîncredere și suspiciune în alții însoțită de comportament relațional paranoid; - irascibilitate explozivă cu tendință la confruntare beligerantă; - dispoziția euforică prosocială din urmă a succesului și victoriei; - dispoziția de retragere inhibată și de reculegere depresivă, consecutivă înfrângerii și eșecului etc.

Stările dispoziționale se manifestă și în perspectiva relaționărilor interpersonale, actualizând modalitățile specifice pe care le sistematizează circumplexul interpersonal (dezvoltat după modelul lui Bakan). Astfel, în perspectiva axei verticale a acestuia, se poate actualiza o dispoziție asertiv dominatoare (și manipulativă); sau una sumisiv dependentă. Iar în raport cu axa orizontală, la un pol se poate manifesta retragerea din comunicare și comuniune (prin suspiciune, indiferența apatică sau dezinteres depresiv); iar spre celălalt pol, deschiderea spre ceilalți și întâlniri sociale (agreabilitate). În această direcție una din eventualități se referă la planul exterior al sociabilității (de tip captativ, hiperexpresiv, gregar, manipulativ); iar alta la deschiderea spre apropierea și comuniune intimă, în cadrul atașamentului, intimității și empatiei.

Stările dispoziționale se mai exprimă și în direcția ancorării subiectului în instanța teoreticului cultural, prin modalități aparte de contemplare mistica sau estetică spirituală ; sau, de atitudine speculativă.

d/ Acțiunea realizatoare și relaționările interpersonale

Semnificația situației actuale este cea care inițiază angajarea subiectului într-un act realizator, pe care-l parcurge apoi după schema „funcțiilor executive”. Decizia și perseverarea în atingerea scopului implică întreaga persoană, centrată acum pe agenția autonomă a sinelui. Realizarea unui act presupune – pe lângă proiectarea și implementarea efectivă a planului de acțiune - o sinteză informativ-perceptivă amplă, din variate surse; și care cuprinde și autopercepția analitică de

sine în toate planurile (corporal, identitar biografic și social); și în mod special, autopercepția efectuării de către propriul corp a etapelor de acțiune programate. Iar programarea și controlul desfășurării acțiunii, se derulează în planul modelelor metareprezentationale. Realizarea de către om a unui act se petrece în interiorul lumii sale umane, dimensionată prin logos; astfel încât, actul încheiat și depus și arhivat în memorie poate fi relatat ca parte a biografiei subiectului.

Circumscrierea - menționată în repetate rânduri - a prezentului trăit prin modelul unui act realizator ce poate fi relatat, este una principială și schematică; care face trimitere la structura (de tip apercptiv) a coerenței și ordinii întregului acțiunii, centrat și format din părți ce se succed în timp, detașat de pe fundalul accesibil al întregii situații problematice; schemă a „coerenței centrale” care e specifică atât percepției cât și acțiunii. În fapt însă, actele umane sunt extrem de variate; și nu doar în perspectiva duratei temporale ci și în cea a modului de poziționare a subiectului și a obiectivului. Astfel, pe lângă actul realizator invocat mai sus, pot fi menționate de ex.: - actul de investigare și verificare; - comunicarea informațională; - rezolvarea de probleme abstracte; - acte contemplative; - comportamente interpersonale etc.

Între actul comportamental situațional și fundalul duratei identitare, se întinde amintita arie existențială, eșalonată ierarhic, a proiectelor personale, ce au diverse obiective și amplori; și care se corelează cu programele mai ample ale derulării ciclurilor vieții. Iar acestea, se întretes și cu preocupările de clarificare identitar relațională a presupunerilor subiectului. Așa sunt de ex. preocupările legate de polul corporal al persoanei sau de stima de sine (eventualitatea bolii, atractivitatea, respectul și stima socială, problematizarea unei eventuale vinovății); dar în mod special cele privitoare la clarificarea unor stări relaționale (neîncredere-gelozie, respingere, blam, persecuție, supraveghere). În toate aceste direcții subiectul caută să-și clarifice presuposițiile și credințele, pentru a ajunge la convingeri ferme. Și în acest plan, la fel ca și la nivelul percepției, acțiunii și a

structurii funcționale identitar biografice, se manifestă funcția ordonatoare a coerenței centrale.

Relaționările interpersonale sunt cel de al doilea plan în care se manifestă psihismul uman, între prezentul situațional și structura identitară. Astfel de ex., situația actuală se poate circumscrie printr-o confruntare pe viață și pe moarte cu un oponent. Desigur că o astfel de situație e încadrată de percepții semnificante, de actualizarea unor stări dispoziționale corespunzătoare și de un comportament specific. Iar confruntarea se poate încheia prin împăcare și colaborare; sau poate fi urmată de o relaționare de durată de tip dominație/supunere, eventual ambivalentă. Relaționările prelungite pot fi marcate apoi de atitudini și dispoziții de neîncredere, gelozie, frică de agresiune din partea celuilalt. Sau de încredere, cooperare, apropiere, atașament. Se pot dezvolta și scenarii de relaționare în raport cu grupuri organizate de persoane, mai mult sau mai puțin cunoscute; și chiar cu instanțe instituționale sau personaje oficiale și fictive. În raport cu toate acestea, subiectul se poate autoreprezenta meta-reprezentational în anumite situații – eventuale sau posibile – de om persecutat, înșelat, disprețuit, batjocorit, criticat, umilit etc. Deseori preocupările sale identitar relaționale constau în efortul de a clarifica situația fapt care se corelează și cu autoevaluarea subiectului.

Un aspect important al relaționărilor interpersonale – ce se afirmă încă din prima copilărie – se referă la atașamentul și interpătrunderea psihică interpersonală. În cadrul acesteia, celălalt este asimilat, introjectat în propriul psihism, ca imago reprezentativ. În cadrul coexistenței cu persoanele de atașament subiectul împărtășește cu acestea secrete, cunoștințe, opinii și interese comune, în cadrul unei comuniuni. Subiectul are, astfel, și o relaționare intrapsihică constantă cu alții, cu alteritatea umană. În psihopatologie această structură relațională internă, ce mediază relaționare externă cu persoane reale, se distorsionează.

e/ Comportamentul comunicațional.

Ansamblul lumii umane e susținut de limbajul narativ critic. Acest fapt face posibilă atât instanța psihică individuală metareprezentatională; cât și cea a teoreticului cultural. Dar limbajul e utilizat și în comunicarea interpersonală directă, în continuitatea modelelor biologice. Mare parte din comunicarea situațională a subiectului cu alții se realizează prin expresivitatea mimico gestuală, atitudini și comportamente cu anumită semnificație. Totuși, comunicarea verbală e și la acest nivel esențială. E vorba acum de receptarea și formularea de mesaje lingvistice în raport cu alte persoane prezente - sau cu care se menține o legătură actuală -, în cadrul cooperării, confruntării și disputelor.

Varianta standard a transmiterii unui mesaj are toate caracteristicile unui act realizator, derulat prin schema funcțiilor executive; cu deosebirea că rezultatul e centrat nu pe realizarea unui artefact, ci pe transmiterea unei informații. Deficitul dezorganizări psihice poate afecta însă la acest nivel și valențele logico gramaticale și pe cele semantic-conceptuale ale limbajului utilizat. Caz în care atât conținutul comunicării cât și forma sa pot deveni distorsionate. În cazul unui dialog dialectic, e necesară, alături de emiterea unor expresii adecvate, receptarea atentă și comprehensivă a mesajelor celuilalt, și acordarea cu partenerul în dozarea argumentelor. Iar discursul retoric relevă în plus, valențele expresive ale funcțiilor locuționare.

Limbajul comunicațional susține dinamica colaborării cu alții prin formulări ce exprimă atitudini de tipul: rugăminții, promisiunii, sugestiei, sfătuirii, recomandării; precum și a acordului, toleranței, susținerii etc. Prin el se exprimă apoi atitudini deontice precum: permisivitatea, interdicția, obligația, porunca. Și tot prin limbaj e posibilă duplicitatea minciunii, seducția, manipularea; sau ambivalența, compromisul.

Subiectul folosește limbajul nu doar în raportarea față de alții, ci și față de sine, atunci când își clarifică sie-și o dorință, o speranță, o așteptare; sau atunci când se frământă pentru a lua o decizie și a și-o justifica. Limbajul intervine în

dialogul interior al confruntării cu sine, a autoevaluării și autoreprezentării, a autointerdicțiilor și autopermisivităților.

Comportamentul comunicațional este utilizabil și în aria publică, a comunicărilor suprapersonale, unde reprezentanții diverselor instanțe și instituții se pot adresa concomitent mai multor persoane. De fapt, toate practicile umane funcționează prin comportamente lingvistice, inclusiv cultul sacral. Culturile recente se bazează însă tot mai mult pe limbajul scris; care, în ultimul timp, e transmis electronic.

Comportamentul comunicațional cu adresanță directă se poate articula cu cel prin care se realizează produse și opere ce au o adresanță generică, suprapersonală; și care se depun în fondul teoretic cultural de artefacte semnificante și de cunoaștere al unei comunități.

f/ Operarea pe modele, strategiile și scenariile metareprezentationale

Rezolvarea situațiilor problematice este gestionată, încă de mamiferele superioare, pe baza unor modele ale realității date; fapt posibil odată cu progresul teleencefalizării. Acest proces se amplifică la antropoidele superioare, care schițează strategii de tatonare pe modele psihice ale situației, prin încercări și eliminarea eșecurilor; desigur, atunci când timpul o permite. La om, în această direcție se produce un salt major, datorită limbajului narativ critic; și a lumii teoretic-culturale pe care aceasta le face posibile.

Bazându-se pe limbaj, comunitățile umane funcționează dezvoltând o reprezentare cognitivă comunitară asupra lumii în care există. Cunoaștere ce se amplifică odată cu metamorfozele istoriale; și pe care comunitatea o transmite, prin educație noilor generații; implicit fiecărui subiect. Astfel, în memoria fiecărei persoane se inseră și se păstrează, alături de experiențele personale trăite succesiv și o imagine comunitară a lumii; vehiculată de limbaj și de cadrul socio cultural în

care se derulează viața de zi cu zi. Autoreprezentarea valorizantă de sine și proiectele existential comunitare propeii, se derulează pe acest fundal.

. Acest fond mnestic personal, bazat în esență pe cel al secvențelor biografice, e angrenat într-un permanent dinamism circulant, care-l reorganizează, actualizând succesiv diverse secvențe. Faptul se evidențiază, mai ales în visele ce se derulează în condițiile deconectării prin somn de la informațiile ambientale actuale din somn ; sau, în reveriile reprezentărilor imaginative. În stare vigیلă, subiectul poate resimții această pulsație în fundalul scenei subiectivității sale reprezentative, ca și curs ideativ. În starea vigیلă normală, odată cu orientarea subiectului spre problematica unei situații actuale, fundalul mnestic e mobilizat și el selectiv; agregându-se în direcția servirii subiectului cu informații adecvate situației problematice date; care e modelată pe o scenă metareprezențatională actualșă. Pe modelul său metareprezențational pe care îl centrează, el schițează apoi strategii eventuale de rezolvare, comparând evaluativ șansele acestora prin inferențe raționale. Înainte sau după decizia de implementare în acțiune a strategiei alese – care e articulată cu dispozițiile adecvate ei - el poate căuta informații suplimentare, nu doar în memorie și ambianța; ci și în diverse baze de date ale culturii. Sau se poate sfătui cu parteneri, pe tot parcursul rezolvării practice a situației. Iar atunci când situația problematică implică relaționări interpersonale sau clarificarea unor probleme identitare, subiectul poate desfășura pe scena sa reprezentatională imaginativă adevărate scenarii, în care se autoreprezintă pe sine în situații conflictuale posibile.

Modelul sugerat mai sus poate avea multiple variante. În unele cazuri ce pretind soluții rapide, strategia la nivel metareprezențational e condensată sau scurtcircuitată prin decizii rapide. Pentru situații a căror rezolvare permite mai mult timp, evaluarea pe astfel de modele poate fi amplificată , printr-o corelare cu parametrii vieții ambiensale. Apelul la instanța cognitivă a scenei metareprezenționale se cere comentat apoi și din perspectiva multiplelor linii

paralele a variatelor proiecte în care subiectul e angajat concomitent, pe diverse termene. Precum și a faptului că, unele situații problematice sunt secvențe ale unor comportamente cu scop îndelungat, ce au ca obiectiv soluții a unor probleme existențiale ierarhizate.

Rezolvarea situațiilor problematice mai trimite și la posibila conectare a subiectului cu programele suprapersonale ale practicilor instituționalizate; cu problemele ce se derulează în acest cadru prin desbatere publică și colaborare, invocându-se o cunoaștere teoretic culturală comunitară, din care se împărtășesc mai mulți. Astfel de ex., subiectul poate participa la studierea unei probleme științifice – e.g. de fizică matematică – în cadrul unui program de cercetare ce se derulează în cadrul unui Institut de cercetare științifică. Sau, poate poate fi implicat în Parlament în elaborarea unei legi, pe fundalul legislației în vigoare. Ori, la definitvarea unui plan de acțiuni colaborative. De fapt, fiecare om participă la rezolvarea a unor multiple probleme ce privesc și angrenază concomitent mai multe persoane, oprând în instanța neormativ valorică și a unui câmp de cunoaștere teoretică.

7. Griji, proiecte și preocupări în perspectiva ciclurilor vieții și a vieții cotidiene.

Tradiționala psihologie a facultăților și funcțiilor psihice se cere integrată în cea a identității personale și a rezolvării situațiilor problematice. Dar această orientare spre procesualitate informațională trimite și mai departe, spre încadrarea psihismului subiectului concret în nișa sa ecologică umană; și astfel spre viața cotidiană.(„lume a vieții cotidiene” - Lebenswelt - cum o eticheta Husserl) Apoi, psihismul individului uman se cere privit și din perspectiva developmentală și a ciclurilor vieții, ce se desfășoară între naștere și moarte, într-un mediu fizic și uman determinat; în mijlocul unor rețele sociale proxime și a unor practici instituționalizate interconectate date, ale unei anumite comunități cultural istorice.

În sec.XX s-a început deja studierea metodică a psihologiei genetice, a dezvoltării psihismului de-a lungul perioadelor ontogenetice succesive, până la vârsta adultă; și apoi a psihologiei bătrâneții. Precum și psihologia diferențială a sexelor. Pe de altă parte psihanaliza și psihologia relațiilor interpersonale au furnizat variate cunoștințe asupra structurării relaționale a psihismului individual, în dinamica vieții sale. La care se adaugă problematica statutelor și rolurilor sociale; și apoi, psihologia profesiilor. Multe aspecte noi ale interacțiunilor în mediul interpersonal intim au apărut și odată cu terapia sistemică familială.

O perspectivă interesantă a deschis înțelegerea și studierea problematicii psihice a unei persoane date, în calitatea sa de membru a rețelelor sociale proprii, unor subgrupe specifice de relaționare apropiată și publică, ce fac parte din structuri ale practicilor insitucionalizate. E vorba de rețelele implicate în educație, formarea și activitatea profesională, cele raportate la contextul locativ, vecinal și civic administrativ, cultural, spiritual; inclusiv ale prietenilor și cunoștințelor(mai recent exersat și pe Facebook). Și, mai ales, derularea vieții în familia de origine și în familia pe care subiectul și-o constituie singur; care se poate amplifica apoi prin copii. Toate aceste contexte și interacțiuni psihosociale în microgrupuri, înglobează și încadrează existența de zi cu zi a subiectului de-a-lungul biografiei sale.

Cadrele relaționale de existență menționate mai sus coexistă; și ele se metamorfozează în paralel de-a lungul derulării vieții. În aceste contexte subiectul exercită anumite statute și roluri sociale și are relaționări relativ stabile cu alții, pe diagrama intim/public, uneori sub forma unor legături, mai mult sau mai puțin stabile.. Persoanele ce petrec multă vreme în apropierea subiectului pot fi o sursă importantă de formare, suport, afirmare de satisfacții; dar și de stres prelungit. Evenimentele ce afectează persoanele din rețelele proximale, pot fi resimțite și de către subiect; conducând la reacții psihice și probleme de readaptare. Subiectul poate avea probleme de adaptare la plecarea din microgrup a unei persoane de care

se simte legat; sau la apariția în mediu proxim a unei persoane noi. Schimbările de viață și readaptarea la noi rețele sociale poate fi dificilă.

Persoanele și mediile umane amintite pot constitui pentru subiect obiectivul unor griji, preocupări și proiecte personale de durată. Așa ar fi de ex. cele corelate studiului, câștigării de competențe, ascensiunii profesionale, schimbărilor și retragerii din plan profesional etc. În acest context un rol special îl joacă relațiile intrafamiliale. O familie proprie, ce se poate constitui în urma unei legături romantice, poate avea o istorie variată. Ea poate avea inițial probleme de asigurare a unui habitat adecvat. Urmează planificarea și nașterea copiilor, problemele ridicate de creșterea și educarea acestora. În relațiile de cuplu pot apărea tensiuni, neîncredere, gelozie, conflicte, despărțiri, reîmpăcări....desfacerea unei căsătorii....recăsătoria. Ansamblul problematic al grijilor, proiectelor și preocupărilor corelate ciclurilor vieții și a relaționărilor stabile pe care acestea le implică, e prezent în permanență, ca un fundal, în instanța metareprezentatională a psihismului individual; alături de continua autoreprezentare identitară autoevaluativă.

Odată cu ciclurile vieții și mediul relațional relativ stabil în cadrul cărora acestea se desfășoară, se cere însă coborât și mai adânc, spre viața cotidiană curentă a persoanei, spre griji și preocupările sale cutumiere. Aceasta trimite explicit spre structura delurării vieții de zi cu zi; care implică însă în fundal și concretețea spațiului geografic și de habitat a unei civilizații istorice. Comunitatea din care o persoană face parte, e conturată apoi cultural; printr-un limbaj anume, ce susține narativități istorice, privitoare la cunoașterea naturii, a invocării transcendenței etc. Dar el e marcat și printr-o anumită configurație a artefactelor și tehnologiei – unelte, instrumente, mașini -, prin stiluri specifice de comportament și comunicare; prin obiceiuri, tradiții, credințe, prejudecăți, evidențe, stiluri comportamentale corelate practicilor curente etc. Și deasemenea, prin normativitatea valorică ce susține familia, domeniul muncii, zonele de funcționare

publică și de cult. Toate acestea constituie o pânza de fond atât pentru relaționările prelungite cât și pentru grijile și preocupările pe care subiectul le dezvoltă cu titlu personal. Și cu atât mai mult pentru evenimentele și situațiile problematice actuale, în care subiectul se angajează, clădindu-și biografia și drumul său de viață personal.

Proiectele de acțiune actuale și preocupările identitar relaționale ce se inițiază la un moment dat, se degajă pe acest fundal al „continuumului” de preocupări, ce persistă în fundalul psihismului identitar, constituind atmosfera raportării sale constante la noi situații prezente.

8. Reflexii ale lumii umane în psihismul persoanei

Existența persoanei se derulează prin participarea sa la practicile instituționalizate, a căror coerență e menținută prin logosul teoretic al culturilor. Acestea s-au diferențiat mult după ce homo sapiens a devenit sedentar, dezvoltând o cultură materială și spirituală sprijinită pe cunoștințe crescânde despre lume, pe norme și valori. Instanță cultural teoretică în care subiectul se autoproiectează. Mediul teoretic al culturii ce are la baza sa limbajul uman (logosul), constituie atmosfera specifică a existenței oamenilor, dimensionând în mod specific orice psihism individual; mai ales prin intermediul instanței sale metareprezentationale. În cazul persoanelor concrete se pot reliefa, mai mult sau mai puțin pregnant, trăiri ce se dezvoltă preeminent odată cu exercitarea unor anumite practici umane ancorate în cultură, în mijlocul lumii umane.

Participarea la ritualul sacral ocazionaază subiectului o serie de trăiri diferite de cele ale vieții cotidiene, dat fiind faptul că acum el e transportat într-o altă temporalitate și lume. Dimensionarea trăirilor personale prin instanța transcendenței, conturează un alt tip de prezent trăit, distinct de cel ce se manifestă curent între parametrii vieții cotidiene. Subiectul își poate exercita credința și rugându-se în solitudine; sau poate adopta o viață monahală. Eventual, poate avea

trăiri extatice, în care se simte apropiat de plenitudinea ființei sacrale. Cum, pe de altă parte, istoria culturală semnalează trăiri ce trimit la sentimentul posesiunii de spirite. Dar dincolo de toate aceste eventualități, instanța personajelor și entităților supranaturale poate fi prezentă continuu, zi de zi, în fundalul psihismului, pentru credincioșii care le invocă în mijlocul vieții cotidiene. Se poate evidenția de altfel o continuitate cu instanța „spiritelor strămoșilor”, cu spiritul celor decedați; precum și cu personajele narațiunilor culturale de diverse tipuri. Iar toate acestea se pot articula, cu însăși re-prezentarea subiectului și cunoștințelor sale, în calitate de personaj. Pe de altă parte, reprezentanții cultului sacral sunt și ei oameni, care prin profesia lor trăiesc într-o atmosfera psihologică aparte.

Practica sacrală introduce apoi în viața oamenilor sărbătorile, ce au și ele o temporalitate diferită de cea a muncii și a vieții cotidiene. Participarea la sărbătorile sacre și profane induce și exersează în psihismul uman trăiri aparte. Prima secvență a sărbătorilor este sobră, însoțită de abstinence și comportamente ritualice. A doua se manifestă printr-o dispoziție expansivă dezinhibată, prosocială, euforică, de petrecere. Sărbătorile se extind apoi și marchează și secvențe semnificative ale ciclurilor vieții – nașterea, căsătoria - , precum și comemorările și succesele comunitare. Iar ritualul înmormântării se plasează la începutul perioadei oficiale de doliu depresiv, în urma morții unui membru al comunității. ¹

În continuarea ritualurilor și sărbătorilor s-au dezvoltat apoi spectacolele culturale (de teatru, muzică, dans), la care subiectul participă contemplativ; precum și spectacolele corelative pregătirii pentru... și succesului în război (de tipul olimpiadelor și jocurilor sportive, a defilărilor triumfale). Timpul spectacolelor și al sărbătorilor derivă din cel mitic, pe care-l prelungesc. În această arie se plasează deasemenea și receptarea recitării narațiunilor de tipul epopeilor, legendelor, basmelor; iar apoi, lectura literaturii de ficțiune. Temporalitatea care susține participarea la narativitatea culturală – a epopeilor, tragediilor, literaturii de

ficțiune – se corelează și ea (așa cum demonstrează Eliade) cu cea a miturilor sacrale, extrăgând parțial subiectul din prezența sa directă la evenimentele nemijlocite ale cotidianității. Pe de altă parte, cultura literară și cea a spectacolelor își are și ea profesioniștii săi. Adică persoane care creează opere de cultură și își asumă rolul de a le prezenta publicului spectator. Dimensiunea de „creator de cultură” și cea de „organizator și executor al spectacolelor publice” se diferențiază, ca o posibilă direcție de manifestare particulară a psihismului persoanei.

În acest teritoriul teoretic al narativității culturale se plasează însă și istorisirile despre celeîntâmplute efectiv, relatările și reportajele istorice, istoria comunităților cuprins în epopei și legende,; dar și așa cum s-a constituit ea în modernitate, ca istorie a omenirii; incluzând și biografiile. În cadrul tuturor acestora, oameni reali reapar în postura de personaje. Apropiindu-se astfel de condiția personajelor de naratiune – fictive sau evocând persoane reale – care apar ca entități cu anumite determinații, fiind și ele caracterizabile. Caracterizarea altora, evocați în comentariile unei comunități, este însă - așa cum s-a comentat - însăși punctul de plecare a caracterologiilor culturale și științifice. Iar autoreprezentarea de sine în scenarii posibil narrative și caracterizante, se află la baza configurării și resimțirii de către orice persoană a propriei identități.

Instanța teoreticului cultural impregnează apoi însăși derularea practicilor instituționalizate, ghidate de norme și valori; ce se desfășoară în cadrul unei ordini sociale ierarhizate. În acest context, funcțiile deontice configurează etosul – moralitatea – comunitară. Precum și normativitatea juridică, statutele și rolurile sociale și prescripțiile ce ghidează practicile. Exersarea diverselor practici solicită și cultivă modele comportamentale specifice; de ex. pentru munca agricolă sau industrială, pentru activitatea pedagogică, medicală, administrativă, militară, politică. Politicianul trebuie să exprime valențe comunicaționale crescute, charismă și capacitate de a-i convinge pe alții. Implicat fiind în normativitatea valorică a practicilor, subiectul ajunge să fie, inevitabil, atent la atitudinea față de

el, nu doar a celor pe care-i știe din rețelele sociale proxime; ci și a reprezentanților – cunoscuți și necunoscuți – ai instituțiilor publice ierarhice. În acest mediu se constituie și se manifestă nevoia de a fi respectat, sentimentul onoarei, rușinii, ostilității, persecuției; precum și cel de vinovăție.

Un alt plan al teoreticului cultural se desfășoară în plan cognitiv, articulându-se cu propria cunoaștere și reprezentare despre lume – despre natură în primul rând - ce se desfășoară în plan metareprezentational. E vorba acum de împărtășirea subiectului din cunoașterea comunitară teoretică asupra lumii, care e vehiculată transgenerațional de instituțiile educative. Și care se amplifică prin aportul cercetărilor din domeniul științific și filosofic. Această cunoaștere reprezentativă este bazată și ea pe limbajul comunitar. Dar mai ales pe valențele descriptive, logico semantice – silogistic categoriale - și matematică – geometrico aritmetice – ale limbajului.

Tradiționalul homo sapiens și-a dezvoltat cunoașterea despre lume în marginea reprezentărilor și credințelor magico religioase. Cunoaștere ce a avut ca obiect inițial natura înconjurătoare, a cărei reprezentare este interpretată cauzal, în perspectiva unor cunoștințe care să sprijine practica sa productivă. Această cunoaștere a apelat însă tot timpul și la entități fictive și conceptuale; precum și la reprezentarea analitic abstractă și funcțională a spațio temporalității, într-o modalitate matematică. Geometria s-a dezvoltat în corelație cu măsurarea pământului, producția de unelte și realizarea construcțiilor; iar aritmetica în marginea elaborării calendarului (pe baza observării cerului), a măsurării recoltelor și a comerțului. În vremea antichității greco romane, odată cu metamorfoza mitului în narațiune istorico-evenimentială, filosofia a susținut și dezvoltarea științelor naturii. Iar matematica, artele (aritmetica - muzica, geometria - arhitectura etc)

Odată cu moderintatea Europei, științele despre lume s-au dezvoltat progresiv și amplu, într-un plan meta-reprezentational al modelelor teoretice. Teorii științifice care au ridicat exigența unei fundări axiomatice, a coerenței logice și a unei

calculabilități matematice valide; având în acelș timp o trimitere adecvată la factologia lumii obiective (obiectivabile). Preocupările oamenilor în aceste direcție a „practicilor teoretice științifice”(Husserl) s-a bazat pe funcții psihice cognitive specifice, intrinseci psihismului uman; pe care le-au exersat continuu provocarea de a rezolva probleme. Pe de altă parte, universul teoreticului a fost fundamental susținut de specificul uman al limbajului discursiv critic.

Instanța logică și matematică e intrinsecă realității obiective; deci și omului. La acesta, ea se exprimă în primul rând în cadrul limbajului. Limbajul uman conține în structura sa gramaticală toți functorii logicii formale. Iar semantica cuvintelor este punctul de plecare pentru analitica conceptelor; ce stă la baza categoriilor teoriilor științifice. Dar logica explicită, se dezvoltă și ea prin practica teoretică a logicienilor. După cum matematica, se dezvoltă prin practica speculativă a matematicienilor.

Dimensiunea cognitiv științifică a culturii omenești se reflectă și ea în structura psihismului individual, în manifestările sale curente, ale vieții cotidiene. Ea este vehiculată în această direcție de limbaj, de educație, de atitudinea observațional descriptivă și sistematizatoare, de argumentare logica și de comportamentul comunicațional. Apoi, explicația cauzală este un element firesc al vieții de zi cu zi. Iar speculația abstractă și analiza filosofică a conceptelor, este o potențialitate înscrisă în orice om; la fel ca și cea poetică sau narativ culturală.

9. Spațio-temporalitatea specifică psihismului și structura funcțională a coerenței centrale.

Identitatea activă a psihismului conștient implică și exprimă – în perspectivă fenomenologică – și o spațio temporalitate proprie, ce se intrică cu o specifică cauzalitate; și cu structura funcțională apriorică a coerenței centrale.

a/ Spațialitatea. Comentarea spațialității antropologice implică termeni tradiționali precum: locul, direcțiile de orientare, evaluarea distanțelor,

problematica centrului, a limitei, a interiorului și exteriorului, a transcenderii etc. (Chenar..)

Problematica spațialității e corelată cu cea a temporalității, a relațiilor de ordine, a cauzalității și mișcării (acțiunii)(Chenar..). Științele fizico matematice au studiat spațialitatea dintr-o perspectivă determinată; ea apare însă cu anumite specificități și în aria de ființare a biosului și antroposului. Astfel, viața plantelor și animalelor implică, pe lângă locul ce-l ocupă însăși corporalitatea lor, și locul – locația - lor de reproducere și de creștere a noilor generații; deci, locuirea într-un teritoriu asumat, într-un ecosistem ambiental. Și, mai departe, pentru unele animale, staționarea imobilă mai îndelungată în perioada rece hibernarea; sau și migrațiile în alte locuri. Iar homo sapiens, după ce a devenit sedentar, își amenajează un spațiu al lumii fizico biologice pe care-l cultivă și pe care-l locuiește activ, în care și construiește locuințe, clădiri administrative, temple și drumuri. Spațialitatea și temporalitatea - specifică psihismului uman se degajă pe acest fundal.

Chenar 108

Perspective istorice de comentare a psihismului uman.

Antichitatea a comentat psihismul într-o perspectivă filosofică epistemologică, concomitent cu speculațiile privitoare la un subiect-substrat (hipokeimenon) și o ființă (ousia) dotate cu determinatii formal calitative și categoriale (ființa era caracterizată de Platon ca identică cu sine, distinctă de alteritate și activă). Psihismul cunoscător a lui Aristotel recepta prin simțuri informații din lumea exterioară, pe care le transmitea și prelucra noetic cu ajutorul simțului comun, fantasiei, memoriei și intelectului intuitiv (nous). Cunoașterea mai presupunea apoi intervenția logosului uman, prin logica categoriilor, conceptelor, propozițiilor, silogismelor; prin gândirea discursivă (dianoia), argumentare, retorica opiniilor și silogismul practic (sofrosine); iar etosul omului era susținut de virtuți (arte).

În vremea scolasticii e introdusă ideea intenționalității intelectului activ. Apoi, cea a eului și sinelui (pe care omul le-ar împrumuta, prin contemplare, de la Dumnezeu creator). După Renaștere, psihismul a fost comentat din perspectiva unei subiectivități conștiente, ce se polarizează cu o lume obiectivă, populată cu obiecte corporale dotate cu proprietăți sensibile și cu oameni. În modernitate, Leibnitz a atras atenția asupra delimitării perceptive în receptarea informațiilor actuale și a organizării apercetiv sintetice a acestora; și a subliniat că omul poate comenta analitic adevărurile conceptuale exprimate prin limbaj. Iar odată cu Kant, s-a acceptat fenomenalitatea unei lumi umane ce se desfășoară la intersecția dintre : - o conștiință estetică și intelectuală a eului persoanei, structurată prin categorii apriorice (transcedentale); și : - datele pozitive oferite de lumea perceptibilă (ce au în spate "lucrurile în sine").

Fenomenologia din sec. XX a reluat ideea intenționalității, care acum caracterizează conștiința (reflexivă) încorporată; comentând și temporalitatea ce se deschide odată cu prezența la lumea ce i se prezintă subiectului, sub un orizont; precum și relaționarea inter-subiectivă (a faptului-de-a-fi-împreună) în cadrul unei lumi (umane) aflată "la îndemână"; și sub orizontul căreia se proiectează în viitor, prin preocupări și practici.

Loc și centru. În perspectiva psihismului conștient, subiectul î-și resimte sufletul (mintea) ca localizată în interiorul identității proprii identității corporale. Iar centrul acestei minți, care se sprijină pe memoria biografică, e resimțit ca un sine intențional și reflexiv, autofundat (autogenerator = a fi ”în sine și prin sine”) și sintetizator. Din acest sine central și identitar iau naștere propriile gânduri, amintiri, reprezentări, decizii, toate plasate ca emergând din spațiul interior al subiectivității intime și autocontrolate. Subiectul resimte constant că propriile trăiri îi aparțin; că el își poate păstra doar pentru sine propriile secrete; că el este identic cu biografia sa, distinct de lume și de alții, de mintea acestora. Iar trimiterile relaționale de orice fel, au în permanență o conotație de referință la propriul sine; ca la un criteriu axial (subiectul resimte că “el este centrul lumii sale”). Propria agenție autonomă izvorăște din nucleul sinelui său și aparține identității sale. Centralitatea reflexivă și autofundată a sinelui identitar se menține constantă în normalitate; cu toate că subiectul trăiește și raportări relaționale intersubiective duale, de interpătrundere, de împărtășire a cunoștințelor, secretelor, opiniilor, deciziilor. Iar prin proiectele și preocupările sale, el se ancorează în lumea fizică și umană “exterioară”, în mediul ambiental. Toate acestea fac ca vectorialitatea orientării spațio temporale a persoanei, în funcție de un obiectiv fixat, să fie complexă.

Chenar 109

Concepte și metafore spațiale

Loc/locție	deplasare către....direcție	Locție/loc
aproape	drum.....evaluări metrice	departe
	coordonate, vectori, repere	
propriu,...intim....familiar....		public,....oficeal,...străin
exterior, mediu ambiant		limită orizont
	etape	
	înainte.....după	
a intra în	a ieși (naștere)	a pătrunde în
IDENTITATE.....ALTERITATE		

Platon a comentat cinci “genuri supreme”: ființa, identitatea, alteritatea, repaosul mișcarea.

Leibnitz a comentat spațio temporalitatea din perspectiva realțiilor de ordine: -de concomitență pentru spațiu; - de succesiune pentru timp. El a menținut o abordarea fizico matematică pentru acestea, ce poate fi articulată cu cea prin care Aristotel a comentat timpul în Fizica sa, din perspectiva unui “acum” (fără dimensiune și structură), precedat de “înainte” și urmat de “după”.

Noica a comentat prepozițiile spațiale ale limbajului ca având valențe ontice: pe, sub, din, în, către, înspre, întru etc.

cultului sacral. Iar limbajul uman instituie semne și simboluri, ce marchează orientarea și distanțele cu semnificații particulare

Drum, etape, distanțe, evaluări metrice. Angajarea în acțiuni cu scop presupune un obiectiv și un proiect, ce constă din etape succesive ce se vor desfășura apoi spațio temporal și cauzal pe direcția unui drum, marcat de repere. Parcurgerea succesivă a etapelor presupune continuu și evaluări metrice a distanțelor, privitoare la apropierea sau depărtarea de obiectiv. Intervin la acest nivel situații ce sunt calificate prin etichete precum : - aproape (proxim), familiar, accesibil, permis; sau : - departe, străin (necunoscut, nefamiliar) interzis, periculos, inaccesibil. (Iar primul pas îl constituie însăși adeziunea motivată față de proiect și de lumea sa corelativă; căci poate interveni și desafilieră, neadeziunea, delăsarea, indiferența).

Mentținându-se metafora drumului spre obiectiv (țel) în continuare apar multiple aspecte secundare precum : - mijloace care-l pot facilita (atât fizic cat si prin cunoașterea ce oferă variante, procedee de acces); - dificultăți, obstacole, blocaje - versus facilități, oportunități; posibila seducție a unor drumuri colaterale,

Orientare (coordonate, vectori, dimensiuni, repere). Un prim nivel al orientării omului activ e cel în raport cu lumea fizico biologică înconjurătoare; fapt ce implică stațiunea și deplasarea sa bipedă, orientată de anumite axe – înainte, înapoi, la dreapta, la stânga, în sus, în jos. Iar coordonatele spațiului tridimensional sunt modelate și prin manipularea uneltelor, (instrumente, mașini). Apoi, spațiul omului ce a devenit sedentar după neolitic, e organizat de el însuși, cu polarizare între intimitatea locuinței și zonele publice ale muncii, administrației și exercitării cultului sacral. Iar limbajul uman instituie semne și simboluri, ce marchează orientarea și distanțele cu semnificații particulare

Drum, etape, distanțe, evaluări metrice. Angajarea în acțiuni cu scop presupune un obiectiv și un proiect, ce constă din etape succesive ce se vor desfășura apoi spațio temporal și cauzal pe direcția unui drum, marcat de repere. Parcurgerea

succesivă a etapelor presupune continuu și evaluarea metrică a distanțelor, privitoare la apropierea sau depărtarea de obiectiv. Intervin la acest nivel situații ce sunt calificate prin etichete precum : - aproape (proxim), familiar, accesibil, permis; sau : - departe, străin (necunoscut, nefamiliar) interzis, periculos, inaccesibil. (Iar primul pas îl constituie însăși adeziunea motivată față de proiect și de lumea sa corelativă; căci poate interveni și desafilieră, neadeziunea, delăsarea, indiferența).

Menținându-se metafora drumului spre obiectiv (țel), în continuare apar multiple aspecte secundare precum : - mijloace care-l pot facilita (atât fizic cât și prin cunoașterea ce oferă variante, procedee de acces); - dificultăți, obstacole, blocaje - versus facilități, oportunități; posibila seducție a unor drumuri colaterale, tot mai ample ramificate, cu eventuale rătăciră, cu pierderea reperelor pentru reîntoarcere la drumul principal; - amenințări și pericole, versus susținere, protecție, sprijin; - uitarea sau devalorizarea obiectivului principal.

Spațialitatea relațională, interpersonal socială, se desfășoară pe distanța dintre intim și public; atât în raportările situaționale cât și în cele prelungite. Un număr relativ restrâns de persoane sunt întâlnite în aria privată a familiei și a cunoștințelor; iar câțiva dintre aceștia sunt în legături de intimitate și interpătrundere afectivă cu subiectul, cu împărtășirea secretelor, preferințelor, dorințelor, deciziilor, gândurilor. În raport cu aceștia, subiectul se raportează cu atașament și rezonanță afectivă. Pierderea lor e trăită depresiv. Apropierea de această zonă intimă e de obicei treptată, începând cu o cunoaștere circumstanțială; și trecând prin poziționări de distanțare tot mai mici. Iar în sens invers, persoane intime se pot îndepărta treptat afectiv de subiect, devenindu-i indiferente sau chiar ostile. Alte grupe de persoane se plasează constant la distanța medie a cunoștințelor; apoi în poziție de persoane oficiale, de străini și de “oricine”.

Poziționarea atitudinală dispozițională afectivă este și ea intricată cu problematica spațială, putând oscila între: - deschiderea receptantă întru apropiere

și apoi contopire; - tensiunea ținerii la distanță (cu suspiciune); - opozitivitatea confruntării beligerante; - atitudinea dominatoare (și manipulativă), cea sumisivă, indiferentă (îndepărtarea, răceala afectivă) etc. În cadrul relaționărilor se desfășoară și scenarii reprezentative – ce implică și spațialitatea relaționărilor -, în care subiectul și ceilalți apar cuprinși în intrigi dramatice în curs de desfășurare. Care pot să se mențină în imaginar; sau pot fi transpuse în comportament relațional.

Spațialitatea în aria lumii umane teoretico culturale – susținută de limbaj - are multiple planuri ce se intersectează, ce pot fi etichetate metaforic ca “teritorii n-dimensionale”; toate organizate printr-o secvențialitate ordonatoare, similară celei a limbajului discursiv și acțiunilor cauzale. Una din principalele dimensiuni e cea narativă, care se întinde între reprezentările mnestic istorice până la cele mitico literare. Dar aria teoreticului cuprinde și descrierile de tip științific, ce se organizează apoi în teorii științifice asigurate logico matematic, în spații n-dimensionale. Teritoriile teoretice transgresează imanența spațiului fizico biologic. La fel cum timpul mitico narativ se plasează pe o altă orbită decât temporalitatea acțiunii nemijlocite; astfel încât, metaforic vorbind, se poate face trimitere la diversele „tărâmurii” pe care le străbat personajele din basme.

b

c/ Structura funcțională organizațională a coerenței centrale. Atât dimensiunea identitară, cât și cea spațio temporală a manifestărilor active a persoanei și cea a diversității existențiale (Unu multiplu), implică o structură funcțională aparte, corelată centralității. E vorba de “coerența centrală”, ce se impune și la nivelul prezentului trăit și la cel al identității persoanei. Această structură formală, are valențe ontologic-categoriale și se referă la întreguri constituite din părți, organizate printr-o ordine ierarhică și o centrare autoafirmată; centrare care-i asigură o coerență delimitativă și o interacțiune definită, cu elementele mediului ambiental accesibil. (Această structură apriorică organizațională apriorică operează

cu supracategorii precum: identitate/alteritate. Unu, unu/multiplu, ordine a succesivității și a incluziunii, centru/limită, nelimitat (infinit), stare/mișcare etc.)

Identitatea biografică a persoanei încorporate și circumscrise social, e centrată – așa cum s-a comentat - de sinele său intențional reflexiv, autogenerativ și sintetizator; astfel încât, secvențele biografice se mențin într-o ordine coerentă și accesibilă, participând activ la manifestările actuale, care o îmbogățesc. Coerență centrală care, asigură la acest nivel identitatea cu sine; și distincția de alții și de lume, cu menținerea unei agenții autonome responsabile.

Prezentul trăit e organizat și el în conformitate cu parametrii structurali ai unei coerențe centrale, atât la nivel perceptiv cât și la cel al acțiunii cu scop; și cu efecte, ce se detașează de mediul extern și intern. Sinele nuclear și conștient centrează acest prezent trăit prin intermediul căruia, existența persoanei se derulează efectiv.

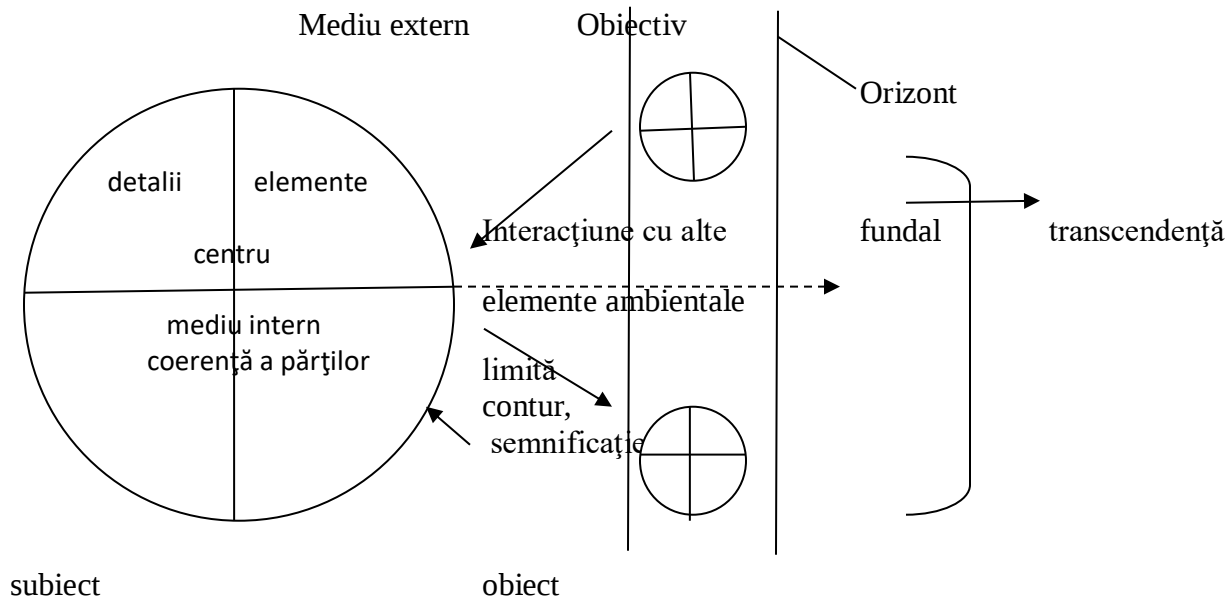
Liniile paralele ale proiectelor și preocupărilor ce se întretaiesc între durată biografică și trăirea prezentului, se împărtășesc și ele din aspectul structural al coerenței centrale. Și la fel narativitatea susținută de logos; atât la nivelul relatărilor rememorative și a istoriei comunitare, cât și la nivel autobiografic. Iar ansamblul manifestărilor logosului teoreticului cultural, atât în varianta sa narativ artistică cât și în cea științific matematică, are în fundal același principiu organizator.

În sfârșit, aspectul global al identității persoanei, are o delimitare în cadrul lumii umane ce implică de asemenea coerența centrală. Această delimitare trimite atât spre dimensiunea corporală, cât și spre manifestările circumstanțiale, biografice și identificarea socio culturală a persoanei. În sfârșit, o persoană se delimitează inclusiv prin cele ce le-a făcut; și prin posesiunile sale, pe care le poate sistematiza

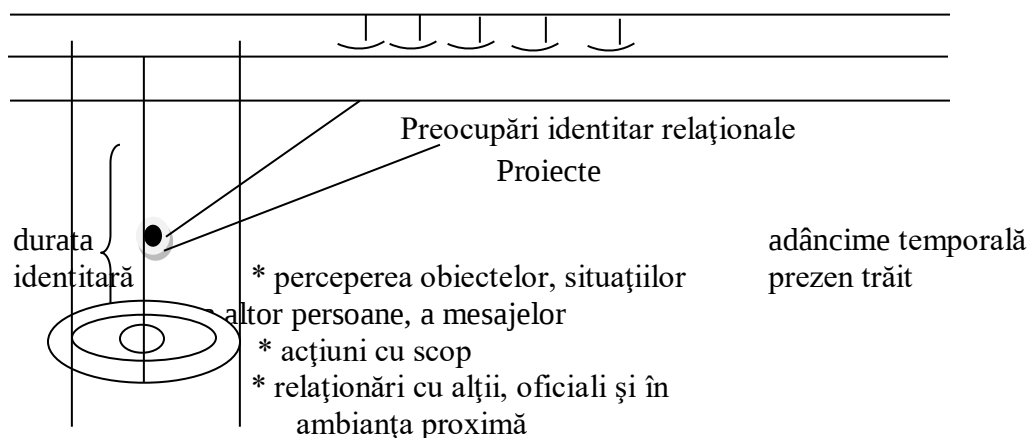
Chenar 46

Modelul aperceptiv al “coerenței centrale” în organizarea psihismului uman

- a) Principiul organizațional conform căruia întregul e structurat printr-o funcție a “coerenței centrale”

- b) Manifestări ale psihismului uman organizate aperceptiv, prin funcțiile coerenței centrale

Identitatea biografico-caracterială are și ea coerența și unitatea unui întreg, centrat de sinele intențional reflexiv; limitele sale concentric se modelează pe mai multe nivele, între persoana corporală, ambianță, raporturi active, rețele sociale, proprietăți etc.

persecută ?..persoana X îl admiră, îl iubește ?). Efortul de a clarifica astfel de stări problematice se află în centrul preocupărilor tematice care alimentează delirul ; mai ales în perspectiva autoevaluării.

Rezolvarea de probleme e însăși un proces cognitiv ce se diferențiază în planul teoretic ca o activitate specială, care se desfășoară într-un teritoriu – într-o lume, într-un spațiu moral de identitate. Așa sunt problemele de matematică care se referă la zone determinate de cunoaștere ideală coerentă, în derularea unui limbaj special care oferă o provocare printr-o necunoscută....sau, o provoc.....Problema odată apărută, creează un câmp tensionat de ipoteze și.....

- a) Investigarea pentru clarificări și creșterea cunoașterii Procesul psihocognitiv poate fi centrat pe investigare, cu obiectivul clarificării cunoașterii, a

10. Procesualitatea cognitivă

Psihocogniția are în vedere procesul de cunoaștere cât mai adevărat adecvat a lumii în care subiectul există și care îl include; fiind deci vorba și de autocunoaștere. Ea are multiple aspecte, distribuindu-se între problematica individuală de câștigare de noi cunoștințe – teoretice, practice -, a clarificării unor probleme de ordin personal situaționale, existențiale; și, la alt pol, creșterea cunoașterii general comunitare, clarificări și soluționări de probleme teoretice care apar la acest nivel. Procesualitatea cunoașterii la nivel comunitar se derulează pe diverse paliere, un rol imortant jucându-l în prezent specialiștii grupați în jurul institutelor de cercetare. Pentru psihopatologie prezintă interes mai ales procesele cognitive din planul vieții individuale.

Psihocogniția se derulează în conformitate cu funcționarea structurilor de bază ale psihismului persoanei. Fapt ce implică la un prim nivel obținerea unor informații adecvate în cadrul trăirilor și a contactului perceptiv actual. Dar aceste date se validează cognitiv doar în raport cu modelele problematice al unei situații date pe care subiectul îl vizează cu preeminență la un moment dat. Acuratețea informațiilor actuale se corelează astfel cu intenționalitatea subiectului și cu fondul său de cunoștințe actualizat. Referința la informațiile actuale are în vedere apoi, în egală măsură, pe cele ce rezultă din perceperea formelor semnificante și pe cele ce sunt recepționate prin limbaj sau alte coduri convenționale. Un rol important în receptarea, înțelegerea și asumarea adevărului datelor actuale îl joacă polul semnificant al acestora. Și corelat acestuia, receptarea intuitivă directă a valorii de adevăr a informațiilor percepute din exterior; sau resimțite dinspre planul identității mnestic. Desigur, argumentația logică e și ea constrângătoare în cadrul acceptării aserțiunilor. Iar în viața curentă, un rol important în acceptarea adevărului unor

asertiuni ce se înfățișează în actualitate, îl joacă și influența altora, ce au autoritate asupra subiectului.

Ca aspecte principale ale psihocogniției ar putea fi menționate : - receptarea și evaluarea informațiilor actuale în perspectiva valorii lor de adevăr (adecvare), cu diverse grade de certitudine; - argumentarea unei judecăți (asertiuni) pe care subiectul tinde să o adopte, cu diverse grade de certitudine; - rezolvarea (clarificarea) unor probleme ce conțin necunoscute și au nevoie de o soluție teoretică și/sau practică; - fundamentarea unei cunoștințe ca certe (a unei convingeri) și a condițiilor sale de posibilitate; - meditația (contemplativă) și de dezvăluire a esențelor.

a) Cadru general. Psihocogniția are în vedere procesul de cunoaștere cât mai adecvat–adevărat a lumii în care subiectul există; și care deci îl include. Ea are multiple aspecte, ca de ex.:

- Cunoașterea (recunoașterea) datelor informaționale situaționale și evaluarea lor în perspectiva valorii de adevăr (adecvare), cu diverse grade de certitudine;

- Rezolvarea de probleme ce includ necunoscute și au nevoie de o soluție cognitivă ;

- Investigarea, cercetarea, clarificarea pentru aflarea unor noutăți.

- Fundamentarea cunoașterii (a condițiilor sale de posibilitate).

- Meditația contemplativă și de dezvăluire a esențelor.

Procese psihocognitive ale unei persoane se derulează în contextul participării sale curente la viața cotidiană. Dar specificul ei se desfășoară în plan teoretic, pe modele ale realității și implicând limbajul narativ critic; limbaj ce-și dezvăluie acum valențele sale conceptual semantice (categoriale), propozițional atributive și gravitațional logice. Precum și instanța formală a matematicului.

Procesualitatea cognitivă centrată pe consolidarea valorii de adevăr se derulează însă și dincolo de individ, în plan intersubiectiv și comunitar, mai ales în cadrul unor anumitor practici instituționalizate. Ea este ghidată de aspirația spre evidențe (coerență, noncontradicții) constitutive.

Orice proces cognitiv actual se încadrează într-o precogniție, având ca fundal o cunoaștere tradițională deja existentă ce susține pre-concepții, pre-judecăți, recunoașteri de identificare și în general familiaritatea cu lumea. Declanșarea procesualității cognitive – deschiderea subiectului întru căutarea certitudinii și noutății – se produce în urma unei provocări întrebătoare, destabilizatoare a siguranței certitudinilor și familiarității ; sau, a activării intenționalității proprii sub

b) determinării și creșterii sale. Aceasta se derulează de asemenea în plan individual și prin practici instituționalizate. Se pot menționa aspecte precum :

- Căutarea informativă ținută în diverse baze de date;
- Explorarea unor teritorii virgine, a unor zone necunoscute;
- Examinarea (un bolnav de către un medic, a unui candidat de către un profesor);
- Investigarea jurnalistică sau judiciară ; iscodire, spionare;
- Cercetarea științifică sistematică...dezvoltarea teoriilor științifice abstracte.

Prin astfel de acțiuni se clarifică aspecte ale cunoașterii, unele lucruri se lămuresc și cunoașterea crește.

Investigarea e declanșată sau stimulată de resimțirea unei insuficiențe (lacune) în cunoaștere ; iar procesualitatea investigării constă în culegerea de date și prelucrarea lor (sistematizare, clarificare, corelare).

Pentru subiect e deseori important să clarifice condiția sa identitară.

Investigarea operează mai ales în aria calificării cunoașterii prin modalități vagi, aproximative.

Chenar

Abordări fenomenologico psihologice în sec. XX

Importantele progrese realizate de psihologie în ultimele decenii, mai ales prin riguroasele cercetări ale cognitivismului și prin studiile de psihologie interpersonală stimulate de neopsihanaliză, se agregă cu dificultate într-o viziune unitară, dată fiind multitudinea de informații și perspective. O încercare de sinteză a perspectivelor doctrinare pe care psihologia evoluționistă (culturală) o pretinde, a încercat – într-o modalitate sistemică - doar psihologia dezvoltamentală și a ciclurilor vieții. În aceste condiții merită menținute în focarul atenției intelectuale încercările gânditorilor din prima jumătate a sec.XX, ce au abordat condiția umană din perspectivă personalistă, fenomenologică și existențialistă.

K.Jaspers, care a publicat primul *Tratat de psihopatologie generală*, s-a manifestat ulterior ca filosof de orientare existențialistă. Dar, din această direcție a gândirii sale au rămas puține lucruri semnificative pentru psihologia omului normal. Ar putea fi totuși semnalate existența intim-duală a persoanelor și situațiile limită. Sub influența sa însă, psihopatologii germani au acordat atenție sporită dimensiunii conștient spirituale a psihismului persoanei umane. La Heidelberg – în clinica în care s-a format Jaspers - K.Schneider a continuat perspectiva deschisă prin reacțiile comprehensive anormale, publicând o carte despre personalitățile psihopate; pe care le interpreta ca variante caracterologice anormale și nu ca stări psihiatrico medicale (introducând astfel conceptul de persoană în terminologia psihopatologică). K.Schneider a colaborat însă îndeaproape cu M.Scheler, filosof marcat atât de fenomenologie cât și de personalism și existențialism; și care a publicat lucrări de referință privitoare la afectivitatea umană și la etică. Sub influența acestuia, el subliniat importanța trăirilor subiective în psihopatologie și a diferențiat în depresie un strat psihobiologic, ce ar sta la baza „depresiei vitale”; diferit de o instanță psihoantropologică, responsabilă de sentimentul anormal de culpă, negație și suicid. Dar cu această ocazie nu a fost invocat evoluționismul, de ex. în viziunea lui H.Jackson.

Psihologia avusese până în sec. XX o lungă tradiție filosofică, ea dezvoltându-se din antichitate odată cu Aristotel; dar predominant în perspectivă cognitivă, epistemologică. După ce în sec.XIX ea a intrat în obiectivul cercetărilor experimentale de laborator, în sec. XX s-a produs un reviriment; în sensul ca unii gânditorii speculativi au revenit din varii perspective revenind la instanța psihismului uman. În această direcție o importanță deosebită a avut fenomenologia elaborată de E.Husserl, pornind de la meditația conștient subiectivă pe care o comenta Descartes prin al său *Cogito ergo sum*. Subiectivitatea conștientă invocată de Husserl depășea și ea nivelul experienței empirice, coborând într-un plan transcendental; considerat, în tradiție kantiană, ca și consubstanțial existenței umane. Elaborându-și metodic abordarea fenomenologică, gânditorul german propunea coborârea reflexivă a cogitației până la un nivel al unei intenționalități profunde – *noetice* – care poate viza un conținut semnificant – *noematic* (tema acestei intenționalități s-a dezvoltat în Scolastică prin Avicena, fiind reluată în sec.XIX de către Bretano). Intenția explicită a lui Husserl era de a depăși nivelul factologic empiric spre o instanță „transcendentală” ce ar putea da socoteală de întemeierea științelor, inclusiv a matematicilor. Dimensiunea empirică a psihismului, ce participă la „lumea vieții” cotidiene (*Lebenswelt*) era menținută, dar „pusă între paranteze”. Pentru a-și menține o coerență și eficacitate, fenomenologia husserliană a elaborat o înțelegere a „prezenței” subiectului la „prezentul” datelor fenomenale ce i se oferă în actualitate, între trecutul memorabil și viitorul proiectat. Iar atât actualitatea fenomenologică cât și cadrul vieții cotidiene, apar ca învăluite de un cadru general al

Elaborarea fenomenologică husserliană, deși laborioasă, a avut meritul de a se dezvolta în rezonanță cu parametrii firești de existență psihică a persoanei, putând astfel acumula și integra datele diverselor experiențe trăite și elaborări psihologice. Mai ales că, această fenomenologie a avut o afinitate intrinsecă cu doctrina psihologică configuraționistă. Un aspect important l-a reprezentat și ultima sinteză a lui Husserl privitoare la considerarea psihismului conștient ca „încorporat”; iar relaționarea cu psihismul altei persoane conștiente – adică intersubiectivitatea – e descrisă ca sprijinindu-se pe o percepție a corporalităților; a celei proprii și a altei persoane. Această viziune a fost ulterior dezvoltată de Merleau Ponty, devenind o importantă piesă în înțelegerea actuală a psihismului persoanei, integrate în rețele sociale și în planul socio-cultural, prin intermediul practicilor instituționalizate. Dintre acestea, Husserl a insistat asupra „practicii teoretice” pe care oamenii o dezvoltă, atunci când se angajează în cercetarea științifică și speculativ teoretică.

Moștenirea gândirii fenomenologice a lui Husserl s-a integrat treptat cu alte perspective – neopsihanalitice, cognitiviste, developmentale, evoluționiste, fiind în prezent un element important al încercărilor de sinteză a unei psihologii antropologice.

O altă contribuție importantă a sec.XX ce merită amintită este cea a lui Heidegger. Deși acesta a dorit să elaboreze o operă strict filosofică, combătând explicit și vehement orice interpretare pozitivist științifică a psihismului uman, gândirea sa a urmat de la început calea trasată de Kant; adică, cea care sugera că, pentru a comenta validitatea gândirii omului e întâi necesar să se analizeze întâi parametrii constitutivi ai însăși ființei ce gândește. Pornind pe acest drum, la începutul carierei sale Heidegger publică cartea **Ființă și Timp**, în care propune o « analitică a *Dasein*-ului; adică a ființei (umane) ce e prezentă-acum-și-aici, gândind și ridicând problema semnificației ființei.

Deși perspectiva de abordare a filosofului s-a modificat parțial ulterior, această primă abordare surprinde câteva aspecte fundamentale ale ființei umane, ce pot fi transpuse în perspective de studiere a psihismului persoanei. Autorul interpretează ființa potențial gânditoare a *Dasein*-ului ca o existență structurată prin timp, ca „muritoare”. (Această limitare e însă, în mare măsură, o condiție biologică a omului individual, atenuată parțial prin memoria colectivă și cultul strămoșilor). Aspectul său existențial se referă la faptul că trăirile (omului) sunt înscrise în proiecte, ce vizează întotdeauna viitorul. Centrul existențial al *Dasein*-ului e considerat a fi „grija”, în sens de preocupare angajată față de „ceva”; fapt ce implică, alături de proiecția în timp și intenționalitatea. Apoi, existența oricărui *Dasein* se realizează printr-o deschidere dispozițională față de o situație dată; și îi implică definitoriu pe alții - existențialul faptului-de-a-fi-împreună-cu-alții (*mitsein*). Deschiderea spre situații presupune apoi o originare în sine și o emergență din sine a proiectelor; fapt care circumscrie locul (înrădăcinat) de locuire intimă a oricui; și în primul rând, intimitatea cu sineitatea (*ereignis*). Iar prin deschiderea sa, *Dasein*-ul implică și lumea, pe care o dezvăluie, luminând-o. Iar constituția de ființă fundamentală a *Dasein*-ului este faptul-de-a-fi-în-lume. Lume care e învăluitoare și dată de la început, constitutiv. Prin existența sa efectivă, *Dasein*-ul se distribuie între o zonă a impersonalului (*das Man*) în care se comportă normativ și standardizat. Iar pe de altă parte, întâlnim instanța a trăirilor autentice, care aduce în lumină noutatea, originalitatea, sensul; și spre care *Dasein*-ul e orientat de trăirea cutremurătoare a dispoziției angoasei, care-i aduce în față nimicnicia neființei. În raport cu această constituție de ființă a *Dasein*-ului – care i-ar permite un acces nemijlocit la problematica ontologică a ființei însăși - gândire mai târzie a lui Heidegger introducea și instanța limbii; a limbajului, ce stă la baza constituției sale fundamentale, la baza „lumii” în care el există. Iar prin însăși această deschidere într-o lume, se dezvăluie toate dimensiunile sale tradiționale și potențiale, inclusiv problematica transcendenței.

Abordările, viziunea și perspectivele de abordare ce se degajă din opera lui Husserl și Heidegger rămân fructuoase și pentru încercările actuale de sinteză științifică ale psihismului persoanei umane, în perspectivă evoluționist culturală.